

PHẦN B

Nay chúng ta qua phần chót của sách nói về một khuyết tật khác có liên quan đến chứng tự kỷ và sẽ giúp ta hiểu rõ thêm về chứng này và những bệnh liên hệ như Asperger, PDD.

Các nhà tâm lý và giáo dục phân chia việc học làm hai loại, một là học có lời (verbal learning) tức tiếp thu chỉ dẫn bằng lời nói, và hai là học không lời (nonverbal learning) là có hiểu biết nhờ suy diễn từ hành động, nét mặt, ánh mắt, giọng nói, điệu bộ thân hình người khác. Bình thường chúng ta học bằng cả hai loại nhưng có người gặp khó khăn trong cách học bằng suy diễn thí dụ như trẻ tự kỷ, Asperger, PDD, khiếm khuyết này có tên là khó học việc không lời (Nonverbal Learning Disorder - NLD hay NVLD). Tuy nhiên trước hết cần nói về Learning disorder (LD, tạm dịch khuyết tật học khó) thì đây là tình trạng trẻ không học theo cách bình thường ta nghĩ em sẽ làm theo. Em không thu thập, xếp đặt, và đáp ứng lại với kích thích của cảm quan giống như đa số người. Có hồ ngăn cách giữa cái em không thể làm—như cầm bút chỉ viết, tóm lược đoạn văn— với óc thông minh của em, đó là sai biệt giữa cái không thực hiện được và tiềm năng. NLD là một dạng trong nhiều dạng của LD.

IX. NLD

1. NLD Là Gì

Lúc trước khuyết tật NLD hiếm khi gặp nhưng nay xảy ra nhiều hơn với tỉ lệ từ 1/1000 đến 1/100, và ảnh hưởng đồng đều cả trai lẫn gái. Đây là một hội chứng sinh ra nhiều tật như:

- kỹ năng điều hợp không gian với thị giác bị khiếm khuyết, nói một cách giản dị là tay chân nghèu ngoào, không chụp banh giỏi, mắt không xác định chính xác vị trí của vật
 - cử động vụng về lóng cồng
 - kỹ năng giao tiếp kém
- mà cũng có một số đặc điểm:
- nói rất lưu loát
 - khả năng rất cao về đọc sách
 - thuộc lòng, ký ức mạnh
 - thông minh trên trung bình hay rất thông minh.

Có quan niệm cho là yếu tố di truyền đóng một vai trò trong khuyết tật này, trẻ NLD thường có cha mẹ lộ ra vài tật của NLD. Chuyên gia khi nhìn khách ngồi ở phòng đợi khám có thể nói lên liên hệ gia đình giữa người lớn với trẻ vì dễ thấy tật của cha mẹ giống với tật của con. Tuy nhiên cũng có chuyên gia khác tin rằng NLD không có tính di truyền.

NLD là hội chứng phức tạp có thể cho ra ảnh hưởng bất lợi cho cuộc sống hằng ngày. Chứng này chỉ mới nhận biết lúc gần đây trong thập niên 80 nên chưa có con số rõ rệt cho biết mức độ của bệnh, đầu vậy có vẻ như bệnh gia tăng từ 10 đến 15 năm qua. Một lý do là tiến bộ trong việc cứu sống trẻ sinh thiếu tháng làm cho trẻ có não bộ bất toàn có nhiều cơ hội sống sót hơn, hay nhiều trẻ thiếu tháng sống sót hơn thì số trẻ có rủi ro bị chứng này cũng nhiều hơn.

NLD thường không được nhận ra trong những năm đầu ở tiểu học. Trẻ không được giúp đỡ và không có mấy hiểu biết về nguyên do gây ra khó khăn cho trẻ trong việc học. Những khó khăn này làm em bực tức dẫn tới giận dữ la hét hay có hành vi không thích hợp, và em bị xem là trẻ khó tính, hay gây chuyện, tính khí bất thường nhưng đúng ra NLD có tính chất thần kinh hơn là tâm lý. Nguyên do của chứng NLD chưa được biết rõ, nhưng quan niệm chính được nhiều người công nhận đưa ra giả thuyết sau:

Bán cầu não trái chuyên việc diễn giải thông tin bằng lời và kiểm soát lời nói, bán cầu não phải chuyên việc diễn dịch thông tin từ mắt và vị trí trong không gian, giỏi về diễn dịch thông tin mới, và quan niệm chung là bán cầu não trái là bán cầu chủ, diễn dịch gần như tất cả thông tin nhất là những thông tin đã quen thuộc hay do học thuộc lòng. Một phần việc của bán cầu não phải liên quan đến khả năng hiểu được thông tin về tính cảm và biểu lộ nó, công việc này hòa hợp với công việc liên quan đến thị giác và vị trí trong không gian (visual spatial). Nơi trẻ NLD có thể bán cầu não phải không có thương tật nhưng hoạt động bị rối loạn. Thường thường người có tật NLD có dấu hiệu trực trặc thần kinh bên thân trái, gợi ý bán cầu não phải hư hại (ví đường thần kinh từ não ra đi chéo).

Hình rả não của người có NLD thường cho thấy có bất thường của bán cầu não phải, làm như vì lý do nào đó hoặc chấn thương sau khi sanh hoặc bẩm sinh của bán cầu não phải làm cho bán cầu não trái phải hoạt động một mình là nguyên nhân đóng góp vào chứng NLD.

Vài giả thuyết được đưa ra để giải thích chứng NLD, một cái nói rằng thiếu chất trắng dưới vỏ não làm cho đường liên lạc giữa hai bán cầu trong não bị ngăn chặn, bán cầu não trái không lấy được thông tin của bán cầu não phải sinh ra triệu chứng NLD, cái thứ hai cho là bán cầu não phải trực trặc. Vào lúc này người ta cho rằng cả hai giả thuyết đều đúng !

Vì bệnh có nguồn gốc là thần kinh, cấu trúc của não bộ, nên không có cách nào làm giảm triệu chứng của NLD, tuy có trị liệu làm tăng ý thức và khả năng khác bù đắp lại cho yếu kém. Thí dụ em vẫn có thể yếu và hay té bên trái, nhưng khi có ý thức hơn về sự thăng bằng thì trẻ lưu tâm nhiều hơn đến tư thế, biết ngồi an toàn hơn và bớt té hơn. Vài khiếm khuyết sẽ cải thiện phần nào theo với thời gian, nhưng yếu kém chính về thần kinh là cảm nhận xúc giác và thị giác cùng điều hợp cử động không biến mất hoàn toàn. Cách can thiệp tốt nhất là giúp người ta phát triển khả năng để bù đắp, mà muốn được vậy thì cần có định bệnh đúng đắn, có thử nghiệm về thần kinh để xem các ưu điểm và khuyết điểm là gì.

Kích thích của ngũ quan cho ra cảm nhận riêng biệt, như cảm nhận về xúc giác, thính giác, thị giác, tất cả những cảm nhận này được não diễn dịch, hòa hợp cho ta hiểu biết về thế giới chung quanh. Khi não bộ trực trặc và không cho ra cảm nhận đúng đắn của một giác quan nào thì con người có khuynh hướng dùng cảm nhận giác quan khác để bù đắp. Thí dụ người bị hư thị giác thường có thính giác bén nhạy hơn để bổ túc, hay thính giác kém sẽ khiến thị giác tinh anh hơn. Thế thì trẻ NLD vì não bộ bất toàn không thể xếp đặt dữ kiện từ cảm nhận thị giác để cho ra thông tin giúp em hiểu việc chung quanh, em phải dùng lời nói và dựa vào cái được nói cho nghe nhiều hơn mức thường (thính giác). Nói giản dị là em không thấy được ẩn ý trong cái nhướng mắt, và chỉ hiểu được khi có ai giải thích cử chỉ ấy.

Trẻ nhỏ.

Cử động của em không được điều hòa, tỏ ra vụng về lúc mới tập đi, hay đắm sâu vào vật, làm vỡ đồ trong nhà. Khi đi vườn trẻ thì có thể bị xem là có tật thiếu sức chú ý và hiếu động, hay phá rối, đập phá (vì khiếm khuyết về xúc giác và thiếu điều hợp mắt với vị trí trong không gian). Để ý thì em gặp khó khăn với kỹ năng sinh sống thường nhật như ăn (cảm ngưỡng vụng), mặc quần áo (không biết cài khuy), chăm lo đầu tóc y phục. Biết cắt hình, tô màu, dán chậm hơn trẻ khác. Tật hay thấy là khó nhận ra mặt chữ hay mặt số, khó chép lại chữ và số vào tập nhưng khi tập luyện thường thì khả năng bằng được với bạn trong lớp, không cần có trị liệu cơ năng về mặt này.

Trong những năm đầu tiểu học tới lớp bốn em học trung bình hay khá hơn, ít nhất là cho trẻ bị khuyết tật nhẹ, em nào bị nặng có thể không đạt tới trung bình. Từ lớp năm tới lớp bảy em khó giữ được mức học này nhất là về toán, thường thường em chỉ đạt tới trình độ toán lớp sáu kể luôn cả tới khi trưởng thành. Ý niệm về phân số, phần trăm, số

thập phân, hình học và lượng giác đặc biệt khó cho em, trẻ cần giúp đỡ để hiểu những ý niệm căn bản này.

Em có yếu kém với ý niệm về thời gian, đo lường, và tiền, gần như luôn luôn em khó nói được giờ nhất là loại đồng hồ có kim chỉ giờ và phút (analog), xem lịch cũng khó. Nói ngày, tháng, năm theo thứ tự là chuyện khó khác, nhưng tập lâu thì làm được. Trục trặc với việc xếp đặt giờ giấc, thời biểu có thể kéo dài qua tuổi trưởng thành.

Cái đáng nói hơn là thiếu ý niệm về tiền và biểu lộ thường hơn khi thành niên như khó mà lập ngân quỹ, tính tiền trong sổ băng còn nhiều ít, nhận tiền thối, so sánh giá hàng khi đi phố. Về đo lường thì người NLD hay lẫn lộn các hệ thống và đơn vị đo lường, có ước tính quá mức về kích thước, khoảng cách hay số lượng, như nói rằng câu thủ bóng rổ cao sáu thước ngay cả khi ta cho họ khoảng cách để so sánh, như khoảng cách từ sàn đến miệng rổ. Tật này đặc biệt thường gặp ở trẻ NLD, người lớn thì gặp trực trặc về đo lường trong nhà, như làm bếp tăng gấp đôi hay giảm phân nửa vật liệu của một món ăn là chuyện rất khó cho họ.

Trưởng thành.

Vì khả năng về ngôn ngữ giỏi người NLD có thể tốt nghiệp đại học, nhưng các khuyết tật khác khiến họ bực bội với việc làm, hay khó mà tìm việc. Khả năng tổ chức, hoạch định yếu kém cũng làm họ khó sinh hoạt tốt đẹp ở nhà và khi đi làm

Khuyết tật NLD có thể xảy ra cùng với những chứng khác như thiếu sức chú ý (Attention Deficit-Hyperactivity Disorder, ADHD) và biểu lộ bằng một số khả năng rất trội hay rất kém.

Tật nặng nhất của chứng NLD là người ta thấy khó hiểu, khó suy diễn những dấu hiệu không lời trong môi trường chung quanh. Có ước tính rằng 65 - 90% tất cả những giao tiếp là không lời, 55% ý nghĩa tinh cảm của câu nói được diễn tả bằng dấu hiệu không lời như nét mặt, tư thế, cử chỉ, 38% khác biểu lộ bằng giọng nói, tức chỉ còn 7% ý nghĩa tinh cảm là thực sự lộ ra bằng lời ta nói. Vì vậy người có NLD lắng nghe lời nói mà không diễn dịch những dấu hiệu khác có thể mất tới 93% ý nghĩa tinh cảm của việc giao tiếp. Nếu không được theo chương trình can thiệp để trị liệu thì đó là một khuyết tật đáng kể. Trẻ có NLD mất nhiều cơ hội để phát triển về mặt xã hội mà trẻ bình thường bắt lấy như là một phần của đời sống hằng ngày, tự nhiên, khiến em bị thua thiệt.

NLD không phải chỉ là không hiểu cái giao tiếp không lời, nó còn có ưu điểm như hiểu dễ dàng cái em nghe, khéo léo

với những cử động đơn giản, sử dụng khéo kiến thức nào học thuộc lòng hay chi tiết thường lệ. Trẻ có NLD phản ứng tốt đẹp với kích thích về thính giác hay bằng lời, nhớ kỹ lời nói hay cái gì nghe được. Nó có nghĩa trẻ có nhiều ngữ vựng lúc còn rất nhỏ, cách dùng chữ tiến rất xa so với tuổi, nhắc lại chính xác điều em đã nghe, và nhớ thuộc lòng thật nhiều dữ kiện khiến em giống như thần đồng.

Tuy trẻ NLD biết nói và viết sớm và gần như luôn luôn phát triển cơ năng đúng tuổi, NLD là khuyết tật về ngôn ngữ, cử động và cảm quan. Chúng ăn nói trơn tru như cháo chảy, làm bài trắc nghiệm dễ dàng nhưng gặp nhiều khó khăn trong cuộc nói chuyện hằng ngày. Trẻ có khuynh hướng ăn nói trịnh trọng, cử chỉ nghiêm trang thái quá, nói như con vẹt những câu hay dùng mà không có liên quan gì đến chuyện đang bàn luận. Thí dụ em có thể bắt đầu tất cả những cuộc nói chuyện bằng câu:

- Ông/Bà/Bạn muốn nói chuyện với ai ?

Câu này có thể thích hợp khi hỏi trong điện thoại nhưng không hợp khi mở cửa chào khách, hay khi muốn dự vào một đội trong trận đá banh ở công viên. Vì khuyết tật này trẻ thường thiếu tự tin trong môi trường xã hội. Cử chỉ không được gọn gàng, khéo léo mà cà giựt, không biết ước lượng chính xác vị trí của vật trong không gian. Tất cả phối hợp lại khiến em không thành công trong việc xã giao, trò chuyện và học điều gì có tính trừu tượng.

2. Trường Hợp Điển Hình

Chuyện tiêu biểu cho trẻ NLD kể rằng lúc sáu tuổi Ian có khả năng đọc của lớp 12, ngữ vựng của em khá hơn ba mẹ là người tốt nghiệp đại học và em có trí nhớ tài tình, cha mẹ tin rằng con là thần đồng nhưng cũng thấy em có vài mặt không bằng khả năng nói. Chẳng hạn em hay bị té khi ngồi trên ghế và viết khó. Tuy nhiên họ không hề nghĩ là con có trục trặc về thần kinh.

Khi Ian đi vườn trẻ cha mẹ hân hoan cho con vào trường có tiếng, em được tự do không gò bó trong lớp. Ian nhỏ hơn các bạn trong lớp nhưng bởi em có nhiều năng khiếu nên cha mẹ tin là con sẽ theo kịp. Trong một lúc lâu mọi việc diễn biến trời chảy rồi tới cuối năm vườn trẻ, Ian gặp khó khăn. Lúc cả lớp hát thi em bịt tai và lắc lư người làm như tiếng động khiến em bị đau đớn. Ian cũng làm vậy khi có họp toàn trường.

Ian bắt đầu nổi cơn, lúc giận điên lên lúc la khóc quá đáng so với cái sinh ra có sự. Thỉnh thoảng em mới nổi cơn

nhờ cha mẹ nghĩ chuyện không đáng để ý, hay cho rằng con mệt, con đói nên bực bội. Ian lộ ra trục trặc về cảm quan và không hiểu được môi trường bên ngoài. Em không thể khiến tay chân làm việc em muốn làm, hay câu nói đối với người khác thì rõ ràng nhưng lại vô nghĩa, rối trí đối với em. Chuyện gây ra bực dọc khiến Ian la hét, đập phá đồ đạc trong phòng rồi té xuống.

Ở trường thì Ian bị phạt ngồi ở góc lớp nhiều bạn vì 'hư'. Luật trong lớp mà trẻ nào cũng hiểu là khi hư thì cô giáo kêu tới góc phòng ngồi một mình, bao giờ ngoan trở lại thì về chỗ của em, nhưng đây là luật bất thành văn nên Ian không hiểu, em không hiểu khi nào thì ngoan vì em không biết mình 'hư' chuyện gì. Cô giáo cho cha mẹ hay là Ian cố tình phá khuấy để vào góc phòng ngồi, Ian hư vì được cha mẹ nuông chiều quá.

Càng ngày Ian càng rầy rí thêm, gần như ngày nào em cũng bị phạt mà không hiểu tại sao (vì trong lớp có những luật bất thành văn mà em không đoán ra). Sự hiểu lầm hay đúng ra không hiểu và phải đoán mò của em thấy rõ khi có hôm về nhà em nói.

- Con biết rồi mẹ à, luật ở lớp cấm gãi chân. Hôm nay con gãi chân nên bị phạt.

Em thấy các bạn làm những chuyện em có thể làm dễ dàng nhờ rất thông minh nhưng lại không làm được (vì tay chân vựng về nhưng cha mẹ lúc này chưa biết). Ian biết mọi người cho rằng em hư và nghĩ chắc mình hư thật, điều ấy khiến em chán nản hơn.

Mỗi ngày mẹ tới đón con thì Ian lên xe ngồi cú rử nói rầu rĩ:

- Hôm nay con bị phạt nữa,

nhưng không thể nói cho mẹ nghe tại sao mình bị phạt nên mẹ cũng hoang mang. Về nhà thì Ian nổi cơn thường hơn. Tối lúc kia Ian năn nỉ ba mẹ cho mình ở nhà không muốn đi trường nữa, tối chủ nhật vừa la vừa khóc òm cổ mẹ nói rằng đau bụng, hay đau chân và sáng mai ba mẹ đừng bắt Ian vào phòng tra tấn đó (ta nên nhớ Ian nói lưu loát trội hơn tuổi rất xa). Mẹ không hiểu chi hết vì hồi xưa Ian thích đi học, nay ở nhà thì Ian vui vẻ, giỏi dang, thông minh, vào trường thì hư bị cô giáo than phiền.

Cha mẹ tin là Ian có thiên phú mà trường không biết phải dạy cách nào, cô giáo thì cho rằng cha mẹ nuông chiều nên Ian hư, bằng cố là Ian học ngoan hôm nào có mẹ trong lớp. Cái mà cô và cha mẹ Ian không biết lúc ấy, là Ian ngoan vì mẹ giải thích những chi tiết tế nhị không lời trong lớp cho Ian nghe. Cô giáo áp dụng phương pháp sửa đổi hành vi với Ian mà cũng không thành công.

Không biết làm sao cha mẹ mang Ian đi thử nghiệm, kết quả là Ian có khuyết tật khó học việc không lời (Nonverbal Learning Disorder, NLD). Chuyên gia về giáo dục và tâm lý giải thích rằng Ian sáu tuổi có khả năng đọc ở lớp 12,

làm toán lớp 5, kỹ năng cử động bằng với trẻ 4 - 5 tuổi, về nói thì trôi chảy hoàn toàn, nhưng em không thể cầm viết chỉ làm bài tức cử động tinh tế rất yếu. Khuyết tật này có nghĩa Ian rất khó biểu lộ sự thông minh của mình, em khôn lanh nhưng lại thấy mình ngu dốt vì chúng kiến trẻ khác làm chuyện em biết mình có thể làm bởi em thông minh mà không thực hiện được (như cầm viết chỉ vẽ).

Về mặt thần kinh, bán cầu não trái của em phát triển quá mạnh và lấn át sự phát triển của những phần khác trong não, khả năng cử động tinh tế vì vậy bị yếu kém và em tùy thuộc quá nhiều vào khả năng nói. Khả năng điều hợp kém cỏi biểu lộ qua việc em hay bị té lúc ngồi trên ghế là một hệ quả của việc bán cầu não phải phát triển yếu. Hơn 50% sự giao tiếp giữa người với người diễn ra không lời mà Ian không nhận biết được các chi tiết ấy, đó là lý do tại sao Ian thấy khó mà hiểu em cần phải làm gì trong lớp. Trục trực của Ian ở lớp không có nguyên do tâm lý như ấn ức tính cảm mà bực bội sinh ra vì em không biết cách học, có hồ cách biệt lớn giữa óc thông minh cao độ của Ian với khả năng hiểu, giao tiếp và thực hiện ý định của mình (biết làm toán nhưng không thể cầm bút chỉ viết, thí dụ vậy).

Cha mẹ nay để ý những cử chỉ của con, ở bàn ăn Ian làm đổ sữa, té khỏi ghế và họ chợt ý thức rằng em *không sao không té* và *không sao không làm đổ sữa*. Ý thức này làm họ hiểu những khó khăn của Ian nhiều hơn và cũng biết phải làm gì để giúp con. Cái em cần không phải là trị liệu về hành vi mà là sự thông cảm và lòng thương xót, khi em bực tức la hét thì mẹ tự nhủ cách đối phó không phải là phạt hay trách mắng, mà cô sẽ ôm con vào lòng, nói dịu ngọt cho tới khi con bình tĩnh lại.

Mặc dù cha mẹ thấy nhẹ nhõm khi có định bệnh NLD, nhưng họ cũng thấy trời đất sụp đổ, lòng kính sợ và đau đớn thương tiếc cho đứa con thông minh đỉnh ngọ họ tưởng đã có trước kia. Hai người tìm tài liệu đọc thêm thì hiểu biết có được càng làm họ lo lắng thêm. Sách nói rằng trẻ có NLD có tương lai ảm đạm, cả đời chúng sẽ sống xa lánh người và có khuynh hướng tự tử. Cha mẹ xuống tinh thần cực độ, nhưng khi trấn tĩnh xem lại thì hiểu rằng định bệnh này có ví trong số những trẻ được nghiên cứu, không nào trẻ được theo chương trình can thiệp sớm (early intervention program). Tất cả được theo dõi sau khi em được cho vào viện ở hay bị đối xử tệ.

Cha mẹ hoàn hồn và nhất quyết rằng Ian phải có chương trình can thiệp sớm. Việc đầu tiên là tìm trường hợp với nhu cầu của em, cho em học chính ngôn (speech therapy) và trị liệu cơ năng (occupational therapy). Em hóa ra vui vẻ, sung sướng, dễ thương, chịu được bực bội và bắt đầu mỉm cười. Trường mới cũng hài lòng với việc học của em.

Sự việc cho thấy một điểm quan trọng là nếu trẻ với NLD

không có định bệnh hay có định bệnh sai thì em được chữa trị bằng phương pháp sửa đổi hành vi hay cái tương tự khiến em càng ngày càng xuống dốc. Bảo em là 'lười, hư, cần phải có kỷ luật, phải thay đổi thái độ' thì không giúp gì cho em hết. Cha mẹ hay thầy cô có thiện ý muốn sửa đổi em bằng cách phạt hay thưởng sẽ làm việc khó khăn hơn và gây ra vấn đề phụ là lo lắng, buồn nản, khiến chúng hóa nặng thêm.

Nếu trẻ bị căng thẳng ở lớp vì em không hiểu những luật không lời đòi hỏi phải cư xử ra sao trong lớp và làm sai, bị phạt, thì em sẽ rất sợ khi phải vào lớp. Lòng sợ hãi làm năng lực tiêu tán, cạn đi khiến trẻ không còn đủ sức lực để đối phó với những chuyện khác. Em sẽ học chậm lại. Căng thẳng gia tăng khi người lớn bảo trẻ là:

- Em có thể tỏ ra chín chắn hơn,

hay phê bình:

- Cái đó không phải do cấu tạo thần kinh mà vì chịu quá hóa hư.

Nghe lời ấy khiến trẻ mất tự tin, thấy vô vọng, xuống tinh thần, lo lắng, làm không suy nghĩ. Chuyện tối cần thiết là có định bệnh sớm và trị liệu thích hợp, áp dụng chương trình can thiệp sớm. Người ta cần chữa những khiếm khuyết về thần kinh cho trẻ có NLD trước khi em sinh ra những hành vi bất lợi để tự bảo vệ, hay thấy mình không làm nên trò trống gì, vô tích sự. Nếu không chữa em có thể đâm ra buồn chán, không thiết nói năng, xa lánh người và có thể tự tử. Với trẻ lớn hơn em cần được chăm sóc nhiều hơn, dùng nhiều dịch vụ hơn để giúp em sửa chữa lại những hành vi đã có vì bị hiểu lầm.

Định bệnh chính xác càng sớm càng tốt, rồi có chương trình can thiệp thích hợp là hy vọng duy nhất để trẻ được vui tươi, linh hoạt. Mẹ của Ian tin rằng mình được may mắn rất nhiều khi có thể làm vậy cho con, nhờ cha mẹ bạn bè giúp tìm người định bệnh, mượn tiền ông bà của con, mở garage sales, hai vợ chồng hy sinh mọi chuyện để trả chi phí các dịch vụ mà em cần.

3. Các tật của NLD.

Ta sẽ dùng từ ngữ kỹ thuật để định nghĩa các tật của hội chứng NLD và giải thích chúng, tuy nhiên cần lưu ý là các triệu chứng này gặp thường hơn ở người không được học hay học rất ít chương trình can thiệp sớm. Nói chung thì có ba địa hạt chính tiêu biểu của chứng NLD: cử động, điều hợp giữa thị giác và vị trí của vật, giao tiếp.

Trẻ thường có cử động không khéo và là cái mà cha mẹ lo ngại trước tiên. Đường thần kinh cử động đi chéo nên bán cầu não phải không bình thường cho ra trục trục bên trái người. Hai bên người có cử động không cân xứng với bên trái yếu và bên phải mạnh hơn, dấu hiệu khác là nắm, cầm không khéo khiến cầm viết và viết một cách khó khăn, hay làm rơi vỡ đồ vật, cảm nhận xúc giác yếu kém. Em đi đứng loạng choạng hay đâm sầm vào người và vật khác, không cảm nhận rõ vị trí của thân hình. Sự vụng về khiến bạn tin rằng em chỉ làm vướng chân và không cho nhập bọn, tức bị gạt ra khỏi nhóm, còn cho chính mình thì em dễ bị thương tích.

Khiếm khuyết này có thể thấy rõ từ lúc bắt đầu tập đi, em đi ngã nghiêng như say rượu và hay té, nên thường bám vào tay người lớn và đồ vật để được thăng bằng và lâu mới bỏ được tính này so với trẻ khác. Thiếu thăng bằng còn gây ra hệ quả khác, em phải chú tâm nhiều hơn bình thường trong việc giữ thăng bằng nên khi hướng tâm sang chuyện khác như làm bài trong lớp hay ăn ở bàn, thì sự chú ý dành cho thăng bằng bị giảm đi và em té xuống. Bởi bên trái yếu hơn bên phải nên em té bên trái nhiều hơn, cha mẹ nói rằng khi chưa có định bệnh thì con gần như lúc nào cũng có vết bầm bên trái, hoặc trên mặt hoặc trên thân vì em bị té luôn. Hình chụp nào trong khoảng thời gian này cũng cho thấy bên trái mặt có bầm. Do đó em có khuynh hướng ăn trên sàn và làm bài trường cũng trên sàn, bởi em cảm thấy vững chãi và được nâng đỡ hơn.

Cũng vậy khi giơ chân đá banh, tâm trí hướng vào quả banh thì em thiếu chú ý vào thăng bằng của cơ thể và té xuống. Ôm bóng nhảy lên ném vào rổ thì khi rơi xuống em rơi không vững và cũng té. Trẻ mất nhiều năm tập mới biết đi xe đạp so với bạn chỉ mất vài ngày hai vài tuần, mà cũng có em tập đi xe đạp không khó khăn chi.

Cử động tinh tế cũng bị ảnh hưởng, trẻ không thích ăn bằng nĩa hay muỗng vì ngón tay không khéo léo. Cột gậy giầy thì phải mất nhiều năm mới biết làm, cầm viết, cầm kéo cắt thì làm hết sức khó nhọc.

Chữ viết xấu nhưng sẽ cải thiện khi được luyện tập và theo với thời gian, những cử động tinh tế khác như cắt hình bằng kéo, tô màu, dán, vẽ cũng thấy là dần dần khá hơn khi trẻ lớn thêm.

Khả năng điều hợp cử động yếu kém làm người NLD tỏ ra vụng về chân tay, cử động không trơn tru nhịp nhàng mà cà giựt, và việc càng khó chừng nào thì càng vụng chừng nấy. Ta có thể tưởng lầm là trẻ chưa có kinh nghiệm và tin rằng khi khôn lớn em sẽ hóa ra khéo léo hơn, nhưng không phải vậy. Hệ thần kinh bị khiếm khuyết nên khuyết tật kéo dài trong đời.

Khiếm khuyết căn bản là em không tượng hình trong trí và yếu về cảm nhận thị giác. Nó dẫn tới việc em không tượng hình lại được cái đã thấy trước đó, em chú trọng vào chi tiết và thường khi không thấy được trọn vấn đề. Kinh nghiệm được giữ lại trong não bằng lời so với người khác giữ lại bằng hình ảnh. Ta nói 'khung cảnh quen thuộc' là vì ta 'thấy' hình ảnh quen thuộc hay cảnh mà ta đã biết, nhận ra ngay các vật không chút khó khăn. Trẻ NLD không nhìn sự việc giống vậy mà phải ghi nhớ mọi việc chung quanh bằng lời (đặt tên cho vật) thay vì bằng hình ảnh (dùng mắt), em cũng ráng hiểu chuyện bằng lời nên chuyện mới mẻ, chuyện hay vật gì khó diễn tả bằng lời thì em không nhớ cho lắm. Đó là cách duy nhất cho em xếp đặt hiểu biết về thế giới bên ngoài, mà như thế thì em gặp khó khăn hết sức khi tìm cách sinh hoạt trong khung cảnh mới. Khả năng thuộc lòng, ký ức mạnh bằng lời không hữu dụng ở đây và trẻ bị lo lắng.

Ốc tượng hình kém làm em khó nhớ hình dạng các mẫu tự và thứ tự các nét khi viết chữ. Ta đọc hay viết dễ dàng vì có ý niệm về đặc tính của chữ 'a' dù cách viết mỗi người khác nhau, chữ 'b', 'g' cũng vậy v.v., giống như cái bàn có thể có bốn chân hay ba chân, hay chỉ có một chân; bàn hình tam giác, hình tròn, hình chữ nhật khác nhau, nhưng khi ngó thì ta biết ngay là cái bàn vì có một ý niệm chung về cái gì là 'bàn', cái gì là chữ 'p'. Tuy nhiên trẻ NLD không có ý niệm về đặc tính của từng mẫu tự, nên chép từ bảng hay từ sách vô tập là chuyện rất khó nhọc cho em và không thực tế.

Cảm nhận yếu kém về vị trí trong không gian có nghĩa em không biết viết câu trả lời ở đâu trên giấy và viết làm sao, hay từ văn phòng không biết đường trở về lớp, nhớ ngôi nhà vừa tới thăm nhưng không nói được là nó nằm đâu trong khu phố so với những nhà khác. Về toán khi phải cộng trừ con số trăm, ngàn, chục ngàn v.v. với nhau em không giữ được hàng nào theo hàng đó mà hay lẫn lộn các hàng với nhau (thí dụ hàng trăm với hàng chục), nhất là toán chia.

Người NLD bị khó khăn hết sức trong việc xếp đặt chỗ các vật, quần áo. Nếu phải ghi bài trên bảng em thấy khó mà viết vào tập, chữ viết của em ngoằn ngoèo lên đồi xuống dốc trên trang giấy dù là lớp 12, làm bài cho về nhà là cực hình và thường nộp bài trễ, chép hết cái ghi trên bảng trong khoảng thời gian ấn định là chuyện rất khó.

c. Giao tiếp.

Yếu kém chính về mặt này là trẻ không nhận ra hay hiểu được những dấu hiệu không lời lúc nói chuyện: nét mặt, cử

chỉ, dáng điệu, em cũng không biết khoảng cách bao xa giữa mình với người là đúng. Giọng nói thay đổi to nhỏ, lên xuống, cách nhấn câu đều trọt lớt với em, và tương tự vậy em không biết thay đổi nét mặt hay giọng nói nên có nhận xét là em nói cộc cằn, thô lỗ. Vì chỉ nắm được những gì thốt ra lời và bỏ sót dấu hiệu không lời, phần lớn câu đáp của em không hòa với tâm tình của buổi nói chuyện, hóa lạc điệu.

Em cũng hiểu rất sát nghĩa, hiểu theo nghĩa đen nên cho phán đoán sai và hiểu lầm. Tính khác là tin người hoàn toàn, không biết dối gạt hay giữ lại không nói chuyện bất lợi. Trẻ không biết khi nào người khác gạt mình, không biết người khác có thể có hậu ý mà tin rằng những gì họ nói là thật (hiểu sự việc bằng lời và không hiểu bằng mắt vì não không thấy). Em cần được dạy đặt câu hỏi về hậu ý người khác, thí dụ trong lớp trị liệu cho trẻ NLD huấn luyện viên nói rằng khi cô chú sờ vào thân thể làm em không thoải mái và cô chú dặn đừng nói ai nghe, thì em ưng thuận không nói. Tuy nhiên khi về nhà thì em phải nói cho cha mẹ nghe.

Trẻ hiểu, diễn dịch và nhìn sự việc rất cụ thể, thấy vật là đen hay trắng, đúng hay sai mà không có lung chùng. Ta phải vạch cho em thấy ẩn ý bằng không để tự mình thì em không bao giờ đoán ra, em bị gọi là ngớ vì thường hiểu sai, đoán trật. Khi bạn nói 'Con không biết ý của bạn sao?' hay 'Con hiểu ý mẹ muốn nói gì!' thì trong đa số trường hợp em không biết và không hiểu ý nào nếu không nói ra.

Trẻ không thể bắt được và hiểu những thông tin không lời. Có những dấu hiệu khi giao thiệp mà ta chỉ bắt được nhờ quan sát mà không bằng lời. Cái hay thấy là trẻ NLD không làm được vậy và khi em có lỗi, bị la nhiều lần 'Cái đó đâu cần nói mới biết', hay 'Nhìn là biết', 'Con không thấy hay sao' thì ta nên biết là có gì trực trặc cần để ý, và bạn phải nói cho con hay hết mọi điều. Em đối phó với khuyết tật bằng cách dùng lời để thấu thập hiểu biết, thông tin, để giao tiếp, giải tỏa lo âu, kết cục là mang tiếng bị nói nhiều.

Cũng vì phải dùng lời để sinh tồn, em có ký ức rất mạnh. Vì bán cầu não phải không cho em cảm nhận và rồi thành hiểu biết, em dựa hoàn toàn vào kinh nghiệm đã qua để giúp em đối phó với tương lai. Cách ấy không hiệu quả hay đáng tin bằng việc có khả năng cảm biết và diễn giải dấu hiệu người khác lộ ra lúc này khi nói chuyện, vì khung cảnh và tâm tính người đối khác vô chùng.

Trẻ dùng lời để thấu thập thông tin hiểu biết về môi trường và để bớt lo lắng. Khi nhỏ, thay vì cầm lên sờ soi vật lạ đối với em, trẻ có thể hỏi người lớn về vật, như nó là cái gì, chơi làm sao, v.v. Đặc điểm khác là em cũng dùng khả năng mạnh về ngôn ngữ để tránh làm chuyện khó đối với em, hay để đối phó với tình trạng mới mẻ làm em

lo lắng. Chẳng hạn em cột giấy giầy, cài khuy áo khó khăn thì sẽ làm nũng với cha mẹ rằng 'Ba làm giỏi, ba cột cho con đi, để con làm lâu sợ trẻ giờ họp.'

Trực trặc về giao thiệp ngoài việc không hiểu dấu hiệu tâm lý, còn do việc trẻ dựa vào chuyện nằm lòng hay hành vi đã biết có thể không thích hợp cho hoàn cảnh. Thí dụ nếu em biết cách chào hỏi người lớn như bắt tay và nói 'Rất vui được gặp ông bà (Pleased to meet you)', em có thể dùng y hệt câu ấy với bạn cùng tuổi, khiến bạn thấy em kỳ quặc, mát dây. Bạn có nhường mỳ thì em cũng không biết để lần sau sửa lại cách ăn nói.

Dấu hiệu không lời được ví von như đèn giao thông, chúng quản trị dòng thông tin trao đổi giữa hai người, cho ta biết khi nào ngưng và chờ rồi khi nào tới phiên mình lên tiếng. Trẻ không đọc được dấu hiệu này sẽ xen vào không đúng chỗ làm kẹt xe hay rối dòng tư tưởng đang trao đổi, nên bị coi là thiếu lịch sự, không tôn trọng người khác, non nớt, chọc tức nhưng em không phải vậy. Em ráng hiểu thế giới theo khả năng khiếm khuyết của em với hết sức mình.

Vì trẻ ăn nói thành thạo và có vẻ như có đủ khả năng làm bài trong lớp nhưng không làm được (làm không hết bài, nộp bài trễ hạn, làm sai) gây ra vấn đề ở trường nên em hay bị xem là lười biếng, không chịu học, có hành vi không thích hợp. Trực trặc bị xem là có nguyên do tâm lý hơn là khuyết tật về việc học

Tổng quát là vậy, diễn giải chi tiết thì như sau:

◆ Cảm nhận xúc giác yếu kém cả hai bên người, tật này thường nặng hơn ở bên trái.

Trẻ gặp khó khăn trong việc diễn dịch hay ghi nhận thông tin nhờ đụng chạm trên da của cả hai bàn tay, nhưng tay trái nặng hơn tay phải. Thí dụ người bình thường cho tay vào túi mây mò thì có thể nói mình có đồng 50 xu hay 20 xu mà không cần ngó. Họ suy diễn đúng đắn cảm giác đụng chạm ở tay khi cầm hai đồng này, người có NLD không thể phân biệt sự khác nhau của hai đồng nếu chỉ dựa vào xúc giác không mà thôi. Do vậy họ sẽ phải trút hết vật trong túi ra ngoài và cần phải nhìn mới phân biệt cái nào là đồng 50 xu, cái nào là đồng 20 xu.

Thị giác cũng có trực trặc, em khó chép bài trên bảng vào tập, vì thấy khó mà đổi tầm nhìn từ mặt đứng là bảng sang mặt nằm là tập, và vì thế chép thiếu, chép sai dẫn tới việc làm bài thiếu, làm sai.

◆ Rất khó thích ứng với hoàn cảnh mới và hay dựa vào cử chỉ cố hữu, thuộc lòng.

Họ bị trực trặc khi đặt vào khung cảnh mới lạ, gặp chuyện

mới chưa hề biết hay cái gì khác với lệ thường (routine). Họ gặp khó khăn trong việc diễn dịch những dấu hiệu trong môi trường chung quanh (thí dụ cách nói chuyện ở đám tang khác với đám cưới) nên họ không biết phản ứng ra sao. So sánh tật này với tật của chúng tự kỷ thì thấy có tương ứng lạ lùng.

◆ Khiếm khuyết đáng kể về mặt giải quyết vấn đề không lời, suy ra ý niệm, thử lại giả thuyết .vv. Người khác có thể nhận ra vấn đề (thí dụ cửa rạp hát đóng vì chưa tới giờ) mà không cần nói, nhưng người NLD không thấy. Cái gì hiển nhiên với người bình thường thì không hiển nhiên với họ.

◆ Không nhìn thấy trọn sự việc và do đó không tạo ý niệm chính xác.

Thông tin có thể bằng lời hay không lời, hay vừa bằng lời vừa không lời, trẻ NLD không bắt được cái không lời, chỉ bắt được phần thông tin có lời nên không có hết chi tiết của sự việc và không thấy được toàn cảnh.

Tật này dẫn sang tật kia và trực trặc cho người có NLD lớn dần gây hoang mang và đau khổ cho họ. Thí dụ trẻ không thể chép vào tập đúng bài cho về nhà viết trên bảng, em sẽ nộp bài trễ hay làm không đúng, phải làm lại hay làm thêm. Kết cục là có một núi bài tập phải hoàn tất, thấy bực bội, thua sút, ngu dốt, bạn học chế nhạo và em xuống tinh thần.

◆ Khả năng nói phát triển mạnh, nói lằng lằng như vịt, thuộc lòng, hay lập đi lập lại.

Đây là một đặc điểm rất rõ của chúng NLD, trẻ có thật nhiều ngữ vựng, dùng chữ một cách thông minh trước tuổi, nhớ dễ dàng. Người NLD nói tràng giang đại hải, đặt câu dài dòng, vòng vo, dùng thật nhiều chữ mà nội dung không có mấy, ý ít mà lời nhiều (nói dai, nói dài, nói giỡn!). Khi họ nói thì giống như tường thuật hay kể lại chuyện hơn là tóm lược, và họ thường bỏ sót những ý chính. Nếu bị ngắt lời thì họ khó mà nói tiếp và thường khi bắt đầu lại từ đầu để nói hết chuyện. (¶, so sánh với chúng Asperger, chuyện Jimmy).

Trẻ ít hiểu bài nào chi tiết, vì việc hiểu bài đòi hỏi người ta phải biết nghĩa bóng, nhận ra ẩn ý trong câu và biết tâm lý nhân vật. Em có thể thuộc hết các nhân vật trong chuyện Công Chúa Lọ Lem, kể lằng lằng không sót một chữ, nhưng khi ta hỏi tại sao Lọ Lem phải ở nhà không được đi dự dạ vũ thì em sẽ nói:

- Làm sao con biết, cái đó đâu có ghi chỗ nào trong chuyện đâu.

Như đã nói trẻ không thấy được toàn cảnh, thay vào đó em

chú trọng đến chi tiết, không bắt được ý nghĩa của bài văn, khung cảnh, diễn biến xã hội, và cuộc nói chuyện.

◆ Trẻ có NLD gặp khó khăn khi đối thoại.

Nói chuyện với người NLD thường là độc thoại, còn trẻ NLD thì dùng lời quá độ, nói không ngừng trong khi trẻ khác muốn chơi đá banh hay Legos. Chúng không biết thay phiên, chờ cho người khác nói rồi tới phiên mình, hay biết là cần ngừng ở đâu trong câu, nhịp điệu của lời nói (so sánh với chúng Asperger).

◆ Mức cảm nhận kích thích của giác quan yếu kém nên trẻ NLD diễn dịch sai lạc kích thích từ ngũ quan. Trẻ con cần diễn dịch thông tin do ngũ quan mang lại để có thể đáp ứng với môi trường, như cảm ly nước thì biết nóng hay lạnh. Khả năng này gọi là hòa hợp cảm và động (cảm giác và cử động, sensorimotor, thí dụ đụng chảo nóng thì rút tay lại). Yếu kém về khả năng này của trẻ NLD được biểu lộ qua nhiều cách: ghi nhận kém, không nhạy bén khi có kích thích, muốn có thêm hay muốn tránh kích thích.

Trẻ NLD có thể nhạy cảm hay không bén nhạy. Nếu không bén nhạy em sẽ không đáp ứng mấy với kích thích, tỏ ra không hứng thú với khung cảnh xung quanh, mặt thờ ơ hay thờ đãn không linh hoạt, không để ý mấy tới kích thích đang có quanh mình. Em có ít năng lực và dễ mệt. Não bộ không nhận đủ kích thích để cho ra đáp ứng nên kết quả là em ơ thờ với chung quanh mà chuyên chú về mình hơn.

Nếu nhạy cảm thì em dễ bị lo ra, và có thể có tính hiếu động. Em chú ý đến cái kích thích mới nhất và không còn quan tâm đến chuyện đang làm, em không phân biệt được thông tin nào quan hệ hay không quan hệ, không thể làm ngơ với kích thích tức không thể không màng đến nó (như ta nghe tiếng rì rầm của quạt máy trong phòng một lúc thì đâm quen và không bực bội), tiếng rì rầm của quạt máy làm em bận tâm, bắt em phải luôn luôn nhớ đến nó, chú ý đến nó.

Với trẻ muốn đi tìm sự kích thích thì em có khuynh hướng năng động, chộn rộn, làm gì cũng ồn ào, ngồi không yên mà ngo nguậy luôn, đứng cũng không yên mà nhún nhảy, hay xoa, chà thân hình, nhẩy căng, nhẩy lên xuống, cho cảm tưởng bị kích động hay không quan tâm đến sự an toàn trong lúc chơi. Não bộ của em ghi nhận không đủ mức kích thích nên em muốn tạo cơ hội để gia tăng kích thích và thỏa mãn ý này.

Trẻ muốn tránh kích thích thì có não bộ nhạy cảm, bị kích thích mạnh tràn ngập làm em điên đầu nên muốn tránh. Chúng phá phách để biểu lộ là mình không ổn, em có vẻ như cứng đầu, muốn kiểm soát người và việc (để mức kích thích hợp với em hơn thay vì quá nhiều làm em đau đớn, mà không phải vì ác ý), để tạo môi trường quen thuộc để

cho em làm việc. Trẻ loại này hay chống lại sự thay đổi vì nó có nghĩa em sẽ gặp nhiều kích thích lạ mà em cho là có hại cho mình.

4. Mô tả

Nói chung trẻ NLD trông vụng về mà quả thật em không điều hợp đầy đủ cử động tinh tế và cử động tổng quát. Em ít khi chạy chơi tìm hiểu môi trường vì cử động không nhuần và ý thức về vị trí các vật không mạnh. Trẻ bình thường học bằng cách làm đi làm lại nhiều lần cho thuần (làm bài tập toán), nhưng cách này không hợp với trẻ NLD và em không thể tổng quát hóa sự hiểu biết..

Vì không khéo về điều hợp mắt và cử động, đang làm một chuyện trẻ khó mà chuyển sang chuyện khác, hay từ một chỗ đi sang chỗ khác. Đi trong phòng tránh bàn ghế và chướng ngại khác cũng khiến em phải chú ý hết sức mình, thế nên em gặp trục trặc lớn lao khi ở trong khung cảnh rắc rối hay xa lạ. Từ đó sinh ra phản ứng là tránh chuyện gì mới mẻ, đó cũng dẫn tới việc người NLD nói chung thiếu thích ứng với thay đổi của môi trường. Khả năng đối phó được với hoàn cảnh thay đổi là một tính chất căn bản của sự khôn khéo ngoài đời, và cũng là tính chất quan trọng của việc phát triển bình thường trong xã hội. Những khiếm khuyết của người NLD làm họ bị bất lợi đáng kể trong việc đối phó với hoàn cảnh thay đổi luôn trong đời sống thường ngày.

Không khéo về mặt giao thiệp lẫn cử động, trẻ NLD thường bị la, bị phạt, bị chọc ghẹo về những chuyện mà em không thể tránh hay em không hiểu. Nhiều năm như vậy khiến người NLD có thể hóa sâu não, khép kín, lo lắng và tự tử.

Cách học của xã hội hiện giờ khiến chúng NLD khó nhận ra sớm. Thầy cô và cha mẹ khen trẻ nào nói nhiều, nói sớm, nói giỏi, hãnh diện với khả năng diễn đạt bằng lời của trẻ (nói như người lớn lúc chỉ mới hai, ba tuổi), cho rằng em có năng khiếu và không có nghi ngờ gì là em phải dùng lời nhiều vì bị trục trặc về mặt khác. Ở tiểu học bài viết của em thường nộp trễ, không làm hết, và em viết chậm, viết khó và tật càng ngày càng lộ rõ trong những năm cuối tiểu học.

Em không hiểu được dấu hiệu tinh cảm khi trò chuyện nên cách xã giao chính của em là bằng lời, dựa vào nó nhiều hơn bất cứ phương tiện nào khác, hóa ra em nói nhiều. Vì em nói lê thê về một đề tài đơn giản và lặp đi lặp lại, thấy

như em có sở thích giới hạn giống như chứng tự kỷ.

Khả năng hiểu khi đọc thì kém nhất là đối với đề tài nào mới mẻ hay có tính trừu tượng. Em có thể đọc trơn tru không vấp vấp một đoạn văn vì có khả năng mạnh về việc nhận ra chữ, nhưng không nắm được điểm chính của đoạn hay trả lời câu hỏi về ý của bài vừa đọc. Lý luận về toán cũng thua sút việc làm toán và rất chặt vật với đại số. Người NLD thấy khó sáng tạo, nghĩ ra tư tưởng, sinh viên NLD có thể nộp bài khảo luận rất dài, câu viết mạch lạc đúng văn phạm mà không có ý nào đáng kể. Bài viết thường 'rỗng' và hơi hợt. Văn nói cũng vậy, nhất là khi bị thúc đẩy nói về một đề tài đặc biệt nào lúc chuyện văn, người ta cho đó là do yếu kém trong việc tổng quát hóa hiểu biết, tổng hợp thông tin.

▶ Trẻ NLD thường xinh đẹp có nét hồn nhiên (☺), có nhận xét khác thường mà nếu được áp dụng sẽ cho ta bài viết hay nghệ thuật có tính sáng tạo, hay có sáng chế. Đa số trẻ có NLD có thể là văn sĩ có tài nếu được giúp sắp xếp tư tưởng của em. Chúng kiên trì, xử sự rất hợp lý, hiểu và theo được giải thích về hành vi đúng đắn khi luật và lời giải thích được trình bày một cách hợp lý, thực tế. Trẻ rất sẵn sàng làm theo một khi hiểu được chuyện đòi hỏi phải làm gì, em có óc công bằng rất bén nhạy và bị ảnh hưởng mạnh mẽ khi có đối xử bất công với em hay với ai khác.

▶ Chúng thường thuật lại chính xác sự việc, nhất là việc gì diễn ra bằng lời. Trẻ không biết là giọng nói mình có thể có ý mỉa mai, hay nhận ra ý mỉa mai trong lời người khác, và khi biết ra là bị mỉa mai thì chúng rất đau khổ. Thí dụ thầy cô hỏi trẻ NLD là em tính dành cả ngày để làm bài tập hay sao thì trẻ có thể đáp:

- Dạ phải.

Ý của thầy cô là 'Ngưng lại, đừng làm nữa', nhưng em hiểu lời nói theo nghĩa đen. Câu trả lời hồn nhiên của em có thể bị xem là thô lỗ hay chống báng. Tương tự vậy, chúng không hiểu được nghĩa bóng, thành ngữ, tục ngữ (búng ra sữa). Chẳng những hiểu mọi việc theo nghĩa đen mà chúng còn rất dễ tin, do đó không nhận ra là trẻ khác nói láo hay chọc phá em. Hệ quả là thường khi trẻ có NLD bị bắt nạt trong trường, bị lợi dụng. Mỗi ngày đi học mẹ cho Alan tiền túi 50 xu, về nhà mẹ hỏi mua gì thì em nói là mua cà rem chocolate, mẹ biết đó không phải là món con thích và Alan nói thêm:

- Con mua cho Ben.

Mẹ khen con tốt với bạn. Mãi về sau cô mới khám phá là con mua cho bạn không phải vì rộng rãi mà vì Ben nói là Alan phải mua cho mình và em tin thật, tưởng đó là luật phải theo. Hề biết hay nghĩ cái gì là luật thì trẻ có NLD thuận làm theo không thắc mắc (☹, chuyện Jimmy).

Tật hiệu theo nghĩa đen để gây trục trặc cho trẻ. Mẹ nhờ Ian rửa xe, một lúc sau mẹ ra xem thấy Max hí hục làm nhưng không có dùng xà bông, mẹ nói:

- Con làm gì vậy, sao không có xà bông ?

Max nói mẹ nói giọng khó chịu:

- Lúc này mẹ đâu có kêu dùng xà bông, bây giờ thì kêu.

em không hề biết là giọng mình cho người khác cảm tưởng gì. Mẹ giận nhưng dẫn lại và nói.

- Thôi được, Max, mẹ muốn con dùng xà bông.

Lát sau khi em vào nhà mẹ hỏi:

- Con rửa xong chưa ?

- Rồi.

- Cất xô nước chưa ?

- Dạ rồi.

- Thôi con đi chơi đi.

Nhưng mẹ nhìn ra sân và thấy bọt xà bông khô đóng đầy trên xe, cô gọi Ian:

- Max ! Con chưa dội nước cho sạch.

Max bực quá hét:

- Mẹ có kêu làm vậy đâu !

Mẹ thở sâu 10 cái để lấy bình tĩnh rồi nói:

- Con nói đúng, mẹ không có kêu làm vậy. Bây giờ hai mẹ con mình dội xe cho sạch.

Rất dễ cho hành vi này là cố ý cứng đầu, và người lớn bảo chúng cộc cằn, hư thân, nhưng cha mẹ khám phá là khi giải thích rõ muốn con làm gì, Max thuận theo hoàn toàn, vui vẻ làm. Khi con đủ sức thì ba mẹ giao cho việc đem thùng rác ra để trước sân tới ngày đổ rác. Mẹ nói:

- Max, tối giờ đem rác ra.

Max lâu bầu nhưng cũng đứng dậy đi làm. Hồi sau mẹ mở cửa thấy bao rác nằm ở hàng hiên, cô gọi con:

- Max, con phải đem rác ra.

- Nhưng con làm rồi !

- Không phải, nó nằm ở hàng hiên. Con phải đem ra vệ đường trước nhà.

- Mẹ không có dặn con. Sao mẹ không nói như thế ?

Cuối cùng mẹ hiểu là phải giải thích cho con rõ là bỏ bao rác vào thùng, đây nắp thùng, đẩy thùng ra trước nhà để đó chờ xe rác đến. Còn chỉ nói 'đem ra' thì Max hiểu là lấy bao rác ra khỏi thùng. Nay cha mẹ biết là nói rõ ràng, chính xác, chừng nào thì gặp ít trục trặc chừng ấy với Max.

Với giờ giấc cha mẹ cũng học nhờ kinh nghiệm cách nói sao cho Max thuận theo yêu cầu. Nếu mẹ cho hay là 9 giờ đi ngủ và lúc 8:57 bảo con dọn dẹp để vào giường thì em sẽ cự, nói rằng chưa tới giờ mà còn ba phút nữa và sẽ ngồi

yên không nhúc nhích. Dần dần cha mẹ biết giải thích với con:

- Bây giờ là 8:15 mà mình cần rời nhà lúc 8:30, vậy con đừng đọc sách nữa, đi đánh răng, lấy túi đeo lưng sẵn sàng rời ra xe mẹ chở đi học.

► Người có bán cầu não phải bị tổn thương cũng mất đi khả năng hiểu ẩn ý hay xếp đặt công chuyện và chỉ hiểu theo nghĩa đen, rất giống với chứng NLD. Một bệnh nhân như vậy không thể định tâm được và mỗi buổi sáng mất thời gian rất lâu để mặc y phục. Có hôm nhân viên điều trị nói đùa:

- Chị thay y phục đi, tôi mặc quần áo cho người ở giường bên cạnh. Mình đưa, coi ai xong trước.

Năm phút sau ngó lại bệnh nhân vẫn còn ngồi yên trên giường chưa làm gì, nhân viên thúc giục:

- Mau lên, coi chừng tui tui thắng chị. (Hurry up, or we'll beat you !, nghĩa đen là 'Mau lên không thôi tui tui đánh chị !')

Bệnh nhân tỏ vẻ kinh hoảng và hỏi:

- Chị sẽ đánh tôi ư ?

Sau khi trấn an người này, nhân viên phúc trình lại cho giám thị về sự hiểu lầm để tránh việc bệnh nhân có thể nói rằng họ bị dọa đánh.

► Trẻ có NLD thường rất thông minh, nhớ lời rất giỏi, khả năng nói vượt xa so với tuổi. Chúng nghe rất giỏi nên điều này khiến trẻ học ngoại ngữ khá, phát âm đúng, nói giỏi. Chuyện hay thấy là em biết nói rất sớm, thường khi trước một tuổi. Em nhận ra mặt chữ, mặt số dễ dàng nên học đọc cũng rất sớm có khi biết đọc lúc ba tuổi. Vốn ngữ vựng của em rất nhiều nên mới hai hay ba tuổi mà em nói chuyện như người lớn. Trẻ nhớ năm lòng các dữ kiện thành ra em cho ta cảm tưởng là 'thông thái' lúc còn nhỏ. Phối hợp khả năng cao độ về nghe và nhớ năm lòng lời nói, trẻ sẽ thuật lại vanh vách chuyện gì em đã nghe qua, không sai một chữ.

Đầu vậy khi lên lớp bốn hay năm việc học đòi hỏi những kỹ năng khác thì trẻ gặp khó khăn trong việc làm toán, trả lời câu hỏi, đọc và hiểu bài, lý luận, mô tả. Chúng khó mà nghĩ ra được tương quan như nguyên nhân và hậu quả, so sánh và đối chọi, hay tiên đoán hệ quả của hành vi. Cha mẹ kinh ngạc thấy con thần đồng của họ nay ngắc ngứ ở trường. Ở những lớp dưới em giỏi toán nhưng bây giờ thì không thuộc bản cửu chương, số học, không xếp tương ứng số ở cột này với số khác ở cột kia khi làm toán, hay thứ tự các số. Em cũng không giỏi về khoa học và có trục trặc trong việc suy ra ý niệm trừu tượng từ dữ kiện cụ thể. So sánh với Temple Grandin ở phần trước với ý niệm về

chó, ở người có NLD lý do của tật này là bán cầu não trái (thiên về học thuộc lòng) phát triển quá mạnh.

Cũng vậy, trẻ có NLD thiếu khả năng dùng kinh nghiệm quá khứ để hiểu chuyện mới hay độc đáo. Em không thể tổng quát hóa từ chuyện này sang chuyện kia, và ngay cả khi em biết luật áp dụng cho hoàn cảnh này, em có thể không ý thức là nó cũng áp dụng cho trường hợp khác. Thí dụ ở nhà không được ăn bốc nhưng em không biết là luật này cũng áp dụng khi tới nhà bà nội.

► Kỹ năng liên hệ đến toán như ý niệm về thời gian, tính tiền, đo lường sinh rắc rối cho họ. Một khắc đồng hồ là 15 phút, nhưng 1/4 của một đô la là 25 xu làm trẻ điên đầu. Trẻ có NLD thường bị rối trí về hệ thống và đơn vị đo lường, và ước đoán rất sai lạc chuyện gì liên quan đến kích thước, khoảng cách hay số lượng. Nhân đôi hay chia phân nửa một số lượng là chuyện đặc biệt khó khăn. Tuy nhiên có nhiều trẻ có NLD giỏi toán và nếu được theo chương trình can thiệp sớm thích hợp thì em giỏi toán trên mức trung bình, nhưng khả năng về toán luôn luôn thấp hơn khả năng nói. Nếu không vậy thì em không có chứng NLD.

► Trẻ có NLD thường không nhận thức hay diễn giải được một hay vài mặt sau của việc giao tiếp không lời: nét mặt, tư thế, dáng điệu, ý nghĩa giọng nói, cường độ nặng nhẹ và âm to nhỏ của giọng nói, khoảng cách thích hợp giữa hai người với nhau, nhịp điệu và khi nào nên nói bao lâu trong lúc trò chuyện, hay cần chú ý đến chải gỡ tóc tai, y phục, vệ sinh khi ra ngoài. Phép xã giao thường tùy thuộc vào những điểm tế nhị này của việc giao tiếp không lời mà em không biết.

Do khiếm khuyết về mặt ấy trẻ có NLD nhận thức yếu kém về mặt giao tế, kém cỏi trong việc xét đoán khung cảnh chung quanh, và giao tiếp dở, không hiểu khi nào nên mở miệng bày tỏ ý nghĩ của mình và khi nào ngậm miệng làm thinh thì tốt hơn. Kết quả là chúng hay buột miệng nói chuyện ngoài đề không liên quan gì đến cái đang thảo luận trong lớp nên gây bực bội, và khi người khác tỏ sự chán nản bằng dấu hiệu không lời như trợn tròn mắt, ngo nguẩy, hay bỏ đi thì trẻ không hiểu.

► Em cũng gặp khó khăn trong việc thích ứng với hoàn cảnh mới, khó diễn dịch những gì có tính mới mẻ, độc đáo. Chúng hay rút lui khi gặp chuyện gì mới lạ, có nét đe dọa đối với chúng, tâm tính này khiến em bị phát triển chậm trễ thêm một mặt khác. Thí dụ trẻ không thích đụng keo hay đất sét nặn hình thì sẽ thua sút trong việc phát triển kỹ năng thủ công. Nếu em không thấy thích thú trong việc cầm bút chỉ vẽ hình ba mẹ, thì em khó mà chịu

làm. Thế nên trong lúc các bạn cùng lớp tập được kỹ năng cầm viết thì em không có kỹ năng này, và trẻ có NLD có khuynh hướng càng ngày càng thụ lui so với bạn.

Em còn có thể tránh không muốn chơi trò thể thao hay tương tác xã giao với bạn vì không thích làm cái chưa biết (chơi trò chơi lạ, kết bạn), thậm chí lớp học mới xem chỗ nào để cái gì. Nó có thể dẫn tới việc không có bạn, mất cơ hội học hỏi và theo sát thông lệ (routine) như là cách kiểm soát những nét mới lạ của việc đi trường. Chúng cần có chỉ dẫn thứ tự rõ ràng để chuyển từ công việc này sang công việc kia ở lớp.

► Trẻ có khuynh hướng hay mệt, lừ đừ, cần nhiều lúc nghỉ xả hơi trong lúc học. Chúng hay bị điên đầu và cần giờ trống xen kẽ thay vì chạy từ sinh hoạt này sang sinh hoạt kia không nghỉ. Những tật khiếm khuyết về mặt điều hợp cảm quan (không chịu được tiếng ồn, ánh sáng, màu sắc), vụng về việc xử thế, làm trẻ bị căng thẳng thường xuyên nên dễ mắc bệnh liên quan đến căng thẳng như nhiễm trùng đường hô hấp.

► Sự phát triển bình thường của trẻ nhỏ gồm có việc thăm dò, khám phá thế giới chung quanh. Em bé cầm vật lên, làm rớt, lượm trở lại, bỏ vào miệng nhai, đưa lên mũi ngửi, xé ra, đập xuống đất, đập lên bàn, ném ra sân. Khi tập bò, tập đi em học cách đi vòng, né vật, tránh góc bàn. Đây là những sinh hoạt then chốt để trẻ phát triển kỹ năng cử động và cảm nhận vị trí của vật trong không gian.

So sánh thì trẻ có NLD ít linh hoạt hơn, thay vì tìm hiểu vật trong môi trường chung quanh bằng ngũ quan, em thích đặt câu hỏi hơn và nghe trả lời để biết về vật hơn là trực tiếp đụng chạm. Vì thiếu kích thích của giác quan, không tạo đường dây nối kết cảm giác với tế bào thần kinh trong não, não thiếu cảm nhận và trẻ không ước lượng được vị trí của vật trong không gian khi nhìn nó (dẫn tới việc chụp hụt, để bình lên bàn trật và làm rơi, vỡ bình), không ước lượng được vật nặng nhẹ. Não không có ghi nhận về nguyên nhân và hậu quả để cho ra kinh nghiệm.

Việc thiếu kích thích về xúc giác khiến trẻ có NLD hóa ra bầy bừa. Em không thể thò tay vào túi đeo lưng lục lọi và biết cái này là viết chỉ cái này là cây thước nhờ vào hình dạng và bề mặt của vật (trơn láng, sần sùi, có góc v.v.) mà không cần ngó. Trẻ sẽ phải trút hết túi ra mặt bàn để tìm cái muốn có sinh ra cảnh bầy bừa ở nhà cũng như ở lớp. Lúc mới đi học tật này còn khiến em khó mà viết gọn ghẽ, vẽ hình, tô màu không lem, mở tập lấy tờ giấy, lấy tiền trong bóp. Ở nhà thì nó giống như em đeo bao tay dày để làm việc nên không nhảy, ăn hay đồ, khó cài nút áo, kéo zip quần, cột dây giày.

Dường như trẻ thiếu ý thức về thân thể, chúng hay mất

thăng bằng và bị té, hay đụng vào người khác và vật trong lúc đi nhất là bên trái thân hình, hay té khỏi ghế cũng ở bên trái. Cha mẹ có con tự kỷ, Asperger ghi nhận chuyện tương tự là trẻ hay đi ngã nghiêng, hay té, phải vào bệnh viện luôn để khâu lại vết thương.

Nói chung em lóng cồng, vụng về, quay người đi ra cửa và đâm sầm vào khung cửa, hay đụng vào cái ghế và té nằm dài lên sàn nhà. Trẻ rất dễ gặp tai nạn và bị thương như bầm mắt ngay cả khi ở trong nhà vì không ước lượng được khoảng cách, vị trí, hay hậu quả hành động của mình. Cha mẹ vì vậy phải luôn luôn canh chừng con.

Tất cả những khó khăn đó làm trẻ tránh hay không chịu làm những gì bắt em có cử động có thể làm em bị tổn hại, và phản ứng là một mục từ chối không làm, ăn vạ, cái chầy cái cối nhằm kiểm soát sự việc theo ý em. Bởi trẻ nói rất giỏi, việc tranh luận chuyện giận dỗi là kêu con cột dây giấy sẽ làm cha mẹ hết hơi, và bởi trẻ giờ cha mẹ đành cúi xuống làm lấy cho mau, trẻ thì tránh được chuyện em biết mình không thể làm.

Theo cách đó em sẽ tránh không chơi những trò chơi cần sự khéo léo tay chân, chạy nhảy lẹ làng, tránh né chụp bắt như chớp, bởi thế càng thiếu kích thích lẫn kinh nghiệm giao tiếp với bạn. Em sẽ phát triển thuật thương lượng, biện luận để kiểm soát tình hình, nói trây vô tận để khỏi làm cái không muốn làm.

► Cảm nhận thị giác là trực trực khác nữa cho trẻ. Ta nhìn từ đây tới cửa và biết đại khái là bao xa, nhìn cái bình và ước lượng nặng nhẹ ra sao để dùng đúng sức nhắc bình lên hay đặt bình xuống, nhìn cuốn sách trên kệ và biết là muốn lấy sách thì phải vươn qua cái đèn. Trẻ có NLD thiếu khả năng này, em khó tưởng tượng được hình dạng trong trí, hay hình ảnh của chữ, con số trong đầu rồi viết ra giấy nên rất khó làm theo lời chỉ dẫn, và khi lấy sách trong thí dụ trên em sẽ hất cái đèn xuống đất. Em không thấy được sự liên hệ của vị trí cuốn sách với vị trí cây đèn, hay hậu quả hành động của em.

Để đối phó với những vấn đề trên, trẻ thường theo sát thông lệ (routine) theo kinh nghiệm đã quen, không làm cái gì mới mẻ, cho em được an toàn, thấy vững tâm hơn. Em cũng tránh chơi đùa hay nếu có chơi thì đòi đặt ra luật để kiểm soát hợp theo ý mình, bạn bè vì thế coi em là phách lối. Càng lớn em càng gặp khó khăn, bực bội về chuyện học lẫn xã giao, trẻ có khuynh hướng hay lo, thiếu tự tin, và nếu ta nói rằng em lười, dở, hư thì em sẽ tin ngay, hóa ra chán nản xuống tinh thần.

Tâm trạng này nếu không được nhận biết và chữa trị thì người có NLD có rủi ro cao về chứng sầu não (depression) và ngay cả tự tử. Đi làm thì họ gặp bực bội và ít khi họ tạo cảm tưởng tốt trong lúc phỏng vấn tìm việc.

5. Thế giới của trẻ có NLD

Trẻ có NLD thường bị hoang mang trong khung cảnh hằng ngày, vì cuộc sống có những luật không lời mà chúng không biết, không đoán ra, hay đoán sai nhiều hơn là trúng. Khi bị thất bại nhiều lần em hóa ra bực bội, tức giận, buồn rầu, la hét. Cả ngày như thế làm em bị căng thẳng, dễ hết hơi, dễ mệt.

◆ Bài tập là cái rất khó cho trẻ có NLD vì nhiều tật cùng lộ ra khi em làm bài như viết nguệch ngoạc, viết không đúng thứ tự, không hiểu cần phải làm gì. Bài tập làm lúc cuối ngày khi em đã mệt nên phạm nhiều lỗi và em nghĩ sao mình ngu quá. Nội việc chép mười bài toán trong sách vào tập mất một tiếng đối với Jeff, trong khi trẻ khác chỉ mất mười phút. Sau đó khi em làm toán thì mất thêm tiếng nữa, làm xong nếu Jeff hết hơi thì không có gì ngạc nhiên (xin đọc thêm phần Dysgraphia chương A).

◆ Hay sửa lỗi.

Trẻ có NLD có tính cứng nhắc theo sát luật như chúng tự kỷ, và một hình thức biểu lộ của tật là việc hay sửa lỗi, thường thường là chúng đúng nhưng nó vi phạm qui tắc về xã giao nên ít làm ai vui lòng. Trong trường hợp của Jeff, vì rất giỏi về văn nói em sửa mẹ luôn luôn, có khi buổi tối đọc chuyện cho con nghe Jeff sẽ sửa từng câu thì cô không vui cho lắm. Mẹ đặt câu hỏi sai về đề tài mà em biết rất rành thì cũng bị sửa lại dù rằng lỗi này không liên quan gì đến câu hỏi. Khi đi trường mẫu giáo, cô giáo nói với mẹ Jeff là họ không tranh luận với em vì em sẽ thắng.

Theo cách đó cô giáo không bị mất mặt nhưng em không biết mình cần cư xử ra sao, và hệ quả của việc sửa lung người khác là gì. Mẹ bị sửa lỗi thì có lẽ được tuy nhiên cô giáo bị sửa lung, bà nội bị sửa lung thì không nên làm, trẻ có NLD làm vậy vì nghĩ rằng mình chỉ làm theo luật, và hoang mang khi người khác giận và la rầy chúng. Trẻ sẽ khó bỏ tật này nên một cách bạn có thể nghĩ ra là cho phép trẻ sửa lỗi chỉ một lần trong ngày, hay ở trường thì chỉ sửa lỗi lúc ra chơi.

◆ Thành thật

Tật theo sát nghĩa đen đưa tới việc trẻ có NLD rất thật thà, dễ tin, và đó lại là một đặc tính khác giống với trẻ tự kỷ. Chúng không biết dối gạt, trẻ con tìm cách gạt gẫm vì tính rần rắc hay cố ý làm bậy nhưng trẻ với NLD thì không, và nhiều cha mẹ hân hoan mừng rỡ khi nghe lời nói dối đầu tiên của trẻ có NLD, vì nó cho thấy trẻ hiểu thêm cách dùng ngôn ngữ. Tật khiến cha mẹ biết mình có thể tin tưởng được con hoàn toàn, nhưng đôi khi cũng có

bế mánh vì thật thà. Một hôm hai mẹ con muốn nghỉ một ngày không đi học chính ngôn vì mẹ mệt và Luc thì ham chơi. Mẹ gọi cho trung tâm hay là hai mẹ con không khỏe, tức không nói láo cho lắm. Tuần sau đi học chính ngôn, nhân viên trị liệu hỏi:

- Em khỏe chưa, tuần trước nghe nói em bệnh.

Luc đáp:

- Không có, mẹ với em không có bệnh, mẹ với em muốn nghỉ một bữa nên gọi vào nói là có bệnh.

◆ Độc thoại.

Sống với trẻ có NLD là người ta phải nghe những cuộc độc thoại dài lê thê, chúng nói huyền thuyên mà nội dung nghèo nàn. Mẹ không thể ngắt lời Kyle và nói 'Đủ rồi', vì hằng ngày cô dạy em không nên ngắt lời ai. Thế thì phải nghĩ ra cách khác, mẹ nói:

- Được rồi, cho con nói hai câu nữa là phải xong, hoặc:

- Nghe nè, mẹ mệt rồi, kể thêm một điều nữa rồi ngưng.

Cha mẹ tìm cách nói thật cụ thể và cho con chỉ dẫn rõ ràng để Kyle làm theo.

◆ Làm theo luật.

Trẻ có NLD sẵn lòng làm theo luật. Chúng rất nghe lời mà không hề biết uyển chuyển theo hoàn cảnh. Có hôm trường mẫu giáo nghỉ học để thầy cô họp. Ba không biết nên đưa con tới trường như thường lệ, khi được thả xuống Ian đứng trước cửa lớp hai tiếng đồng hồ cho tới khi một cô giáo tình cờ nhìn thấy. Nếu không ai thấy hẳn em sẽ đứng suốt buổi ở đó dưới trời mưa, em không hề biết gõ cửa lớp và tự hỏi sao cửa đóng hay tới văn phòng nhờ gọi ba mẹ. Tính cứng nhắc theo luật tề đến nỗi khi cho Ian đi xi nê với bạn có người lớn đi kèm, mẹ biết là rạp có cháy hay có động đất thì em cũng vẫn ngồi yên một chỗ không bỏ chạy trừ phi có người lớn đi với em, vì mẹ dặn không được đi đâu mà không có người lớn đi cùng.

6. Định Bệnh

Trẻ có NLD được định bệnh sớm chừng nào tốt chừng ấy, để em có được trị liệu hiệu quả, và giảm bớt rủi ro của vấn đề phụ như lo lắng, chán nản. Tuy nhiên có một số lý do khiến khó mà định bệnh sớm cho em:

- Trường có thể không nhận ra triệu chứng là NLD mà cho

đó là trẻ hư.

- Trẻ bị định bệnh lầm là thiếu sức chú ý ADD và cho uống thuốc không thích hợp.

- Hay khuyết tật chưa rõ đến mức làm cha mẹ và thầy cô phải chú tâm ngay. Trẻ có thể dựa vào ưu điểm của chúng NLD để học qua những lớp thấp mà khuyết tật không bị khám phá, trong khi đó sự vụng về tay chân, thiếu óc xếp đặt và thiếu tế nhị trong phép xã giao ngày càng nặng, em không học được những điều mà trẻ khác bắt được hằng ngày. Cha mẹ nói:

- Tôi luôn luôn biết là con có cái gì khác lạ nhưng không ai tin.

- Thầy cô nói đừng lo vì con nhỏ thông minh lắm.

- Trường nói cháu thiếu sức chú ý và muốn chúng tôi cho cháu uống thuốc, nhưng tôi thấy thuốc không ăn thua gì.

- Bác sĩ bảo lớn lên nó sẽ bớt lóng cồng.

- Không ai chịu nghe những mối lo ngại của tôi vì con không có tật gì đặc biệt.

Cha mẹ có thể không có chữ chuyên môn để tả cái mà họ cảm thấy nhờ trực giác, nhưng cảm nhận của họ đúng. Bạn nên nhớ rằng sự hiểu biết của bạn về con, nhu cầu và năng khiếu của trẻ là điều rất hệ trọng cho việc định bệnh. 'Chuyên gia' có huấn luyện để chính thức định bệnh cho trẻ, giúp bạn xin được dịch vụ cho con, nhưng bạn là người duy nhất biết rành rẽ về con, chuyên gia biết nhiều về ngành của họ nhưng không biết nhiều về con bằng bạn. Dưới đây là vài câu chuyện điển hình về việc định bệnh cho trẻ có NLD.

a- Chuyện Alice

Alice biết đọc biết viết sớm, rất thông minh, có rất nhiều ngữ vựng và nhớ nằm lòng nhiều chuyện, nhưng trong cuộc họp với cô giáo giữa năm lớp một, mẹ kinh ngạc nghe cô nói:

- Có vẻ như Alice gặp trục trặc, em tập viết khó hơn các trẻ khác và khi cả lớp được kêu làm gì thì Alice không biết làm, tôi đoán là em không hiểu. Ra chơi thì em đứng một mình trong góc sân vì không có bạn. Alice cũng vụng về, làm thủ công thì em làm rớt hay đánh đổ vật, tập thể dục thì em chạy đụng vô người khác hay té. Nói chung em không đạt được thành quả như ý.

- Nhưng cháu thông minh lắm mà, cháu xuất sắc hết sức.

- Phải rồi, Alice trội hẳn trong một số môn, em nói rất giỏi nhưng cử động tay chân yếu kém so với tuổi, giao tiếp cũng kém. Ưu điểm của em không đủ để bù lại khuyết điểm hay giúp em theo kịp trong lớp.

Mẹ bức quá nên làm nger lời khuyên của cô giáo muốn cho

Alice đi thử nghiệm, cho rằng con không có bạn vì thông minh vượt xa trẻ khác trong lớp. Sang năm chuyện càng tệ hơn nên cha mẹ cho con đi khám thì có định bệnh NLD. Cha mẹ hết sức kinh ngạc nhưng sau khi Alice có được trị liệu thì chữ viết khá hơn, chú tâm hơn vào bài giảng trong lớp, không còn té khỏi ghế và bắt đầu có bạn.

b - Chuyện Sam.

Sam đang học lớp hai và bị trường than phiền luôn, bị phạt đều đều vì đánh nhau, phá rối lớp học, thô lỗ với cô giáo. Ba cho là cô giáo mới là vấn đề mà không phải Sam. Từ mẫu giáo Sam đã bị trục trặc với trường, ba tin rằng thầy cô đỡ không biết cách dạy đứa trẻ thần đồng như Sam nên kiếm chuyện với em để che đậy sự bất tài của họ, vì thử nghiệm cho thấy sức đọc của em tương đương với lớp 12. Trường muốn cho Sam uống thuốc để bớt phá phách và chú tâm nhiều hơn trong lớp nhưng ba không chịu. Trường muốn cho Sam vào lớp của trẻ khuyết tật. Không đời nào! ba nghĩ, hễ trường chịu mượn thầy cô giỏi là dạy được Sam ngay.

Cuối cùng bị trường gọi lên nhiều lần quá ba đành phải cho Sam đi khám nghiệm thì có định bệnh NLD. Họ giải thích với trường và với ba là khi cô giáo đưa ra lệnh không lời, như gõ thước lên bảng ra hiệu bỏ viết xuống nghe giảng, Sam không hiểu cứ tiếp tục viết nên bị xem là chống báng. Em không vâng lời vì không hiểu luật, hay vì có trục trặc trong hệ thần kinh. Để chữa trị thì chương trình sửa đổi hành vi đang có cho Sam, hay thuốc làm tăng sức chú ý đều không thích hợp, mà Sam cần hiểu thêm về chỉ dẫn không lời, tập kiểm soát cử động và sức chú ý của mình hơn.

Mặc dầu vậy trường vẫn cho rằng Sam cố tình chống phá và muốn hoặc tống em ra khỏi trường hoặc cho em theo học lớp của trẻ bị rối loạn tính cảm. Nay ba lo tìm trường khác cho con.

◆ Các thử nghiệm.

Tùy theo tật nào hiện ra mà trẻ có thử nghiệm. Thí dụ em viết không giỏi thì trường có thể nhờ chuyên viên thử nghiệm em về cơ năng trị liệu (occupational therapy), tâm lý. Cơ năng trị liệu sẽ thử em về cử động tổng quát và tinh tế, khả năng hòa hợp mắt và cử động. Cũng có thể có thử nghiệm về chỉnh ngôn (speech therapy) để xem em có đạt những mốc phát triển theo tuổi. Kết quả thử nghiệm ghi trong bản tường trình mà bạn cần đọc để hiểu rõ.

Cũng có khi trường không làm thử nghiệm mà cha mẹ nghi ngại hay biết là có trục trặc nên mang con đi khám.

Chi phí thử nghiệm cao nhưng nếu không biết để chữa tật NLD của con thì thiệt hại còn cao hơn nữa, đôi khi bảo hiểm sức khỏe có thể đòi thọ chi phí. Bạn có thể bắt đầu việc thử nghiệm với bác sĩ thần kinh.

Việc định bệnh và xin dịch vụ cho con thay đổi tùy theo nơi, vì sách viết chính yếu cho cha mẹ Việt Nam tại Úc nên cha mẹ tại Hoa Kỳ có thể tìm thêm chi tiết cần thiết cho riêng Hoa Kỳ trong bốn sách cuối liệt kê ở trang dẫn nhập, đặc biệt trong quyển *Bridging the gap*. Ngoài dịch vụ do trường cung cấp, nếu muốn cha mẹ có thể cho con đi chữa trị tư. Dù cách nào thì bạn cần có định bệnh sớm để con được trị liệu sớm, đi tìm thông tin một khi trục trặc được xác định, và gặp gỡ những cha mẹ khác có con tương tự như con bạn.

◆ Định bệnh lầm.

Trẻ có NLD hay bị định bệnh lầm để rồi hoặc không có chữa trị hoặc có trị liệu sai, không thích hợp, cho uống thuốc mà em không cần. Lý do là:

— Chúng NLD chưa được biết rộng như các khuyết tật khác vì vậy chuyên viên có thể không nhận ra dấu hiệu và triệu chứng.

— Những cách mà trẻ có NLD dùng để theo kịp trong lớp có thể bị hiểu lầm là chống báng, cố tình, và xem vấn đề là hành vi (trẻ hư) thay vì não bộ khiếm khuyết, và trường muốn áp dụng việc sửa đổi hành vi với em.

— Chúng NLD có thể hiện diện cùng với một số chứng khác như thiếu sức chú ý (Attention Deficit Disorder) ADD, (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) ADHD, chậm phát triển. Chuyên viên có thể quen với những chứng này hơn và không nhận ra yếu kém vì NLD.

Cha mẹ có thể quyết định là con bị định bệnh lầm hay không bằng cách xem con có tiến bộ hay không với trị liệu. Nếu trị liệu không có kết quả, con không cải thiện thì trị liệu không chừng không hợp cho khuyết tật của con. Sau đây là vài so sánh với những chứng khác để bạn rõ hơn:

— NLD và ADD, ADHD giống nhau ở điểm trẻ không chú ý chi tiết, nhưng trẻ có NLD chú ý vào quá ít chuyện còn ADD chú ý vào quá nhiều chuyện. ADD cần giảm bớt số lượng kích thích trong môi trường chung quanh và bớt giải thích, còn NLD cần tăng số lượng kích thích và thêm chỉ dẫn, giải thích để hiểu những luật không lời về hành vi thích hợp. Như vậy thuốc cho ADD có dụng ý làm trẻ dịu xuống bớt chộn rộn, nay nếu cho trẻ có NLD dùng thuốc này thì bởi em có khuynh hướng ít hoạt động sẵn, thuốc sẽ khiến em chậm chạp hơn và càng không muốn có sinh hoạt xã giao, kết bạn, làm em yếu kém thêm mặt giao

tiếp.

Trẻ có NLD ngộ ngậy thường là vì cơ yếu, ít kích thích và em bù lại bằng cách tự tạo ra kích thích. ADD thích làm chuyện mới lạ vì không nghĩ tới hậu quả, NLD tránh chuyện mới lạ và không thể lường trước hậu quả vì cảm nhận thiếu sót. Chót hết người ta có thể dùng lý luận để giải thích cho trẻ có NLD mà làm vậy không có hiệu quả với ADD, em không muốn dài dòng.

◆ Hội chứng Asperger (Asperger syndrome, AS).

Nhiều triệu chứng của AS và NLD trùng hợp với nhau nhưng cũng có khác biệt. Cả hai đều là khuyết tật về loại không lời. Hai trẻ đều nói giỏi và lắm khi dài lời nhưng không nhận ra những dấu hiệu không lời trong môi trường chung quanh, hệ quả là có khiếm khuyết về mặt giao tế. Hai khác biệt chính giữa hai tật là AS có khả năng vẽ óc xếp đặt ba chiều (tượng hình dễ dàng, suy nghĩ bằng hình) cao hơn NLD, còn NLD thường có khả năng nói cao hơn AS.

AS và NLD đều khó mà hiểu được cảm xúc của người khác, nhưng khi được dạy thì trẻ có NLD xem ra ghi nhớ nhiều hơn và áp dụng thường hơn, có hiệu quả hơn. Trẻ có AS cần nhắc đi nhắc lại nhiều hơn các ý niệm về giao tế và cần thực hành nhiều mới áp dụng được những ý niệm này. Trẻ có NLD rất muốn có bạn tới mức làm phiền, còn người AS thì đứng dưng hơn hay chỉ cần ít bạn một hai người, thích xa lánh hay thích cô lập hơn.

Một trong những yếu kém của NLD là xúc giác không bén nhạy, đặt vật vào lòng bàn tay của trẻ thì em không biết đó là gì nếu nhắm mắt lại. Mấy ngón tay sờ soạng không cho em đủ dữ kiện để nói đó là gì, viết chữ lên ngón tay thì em cũng không nhận ra được đó là chữ gì nếu mắt nhắm. Hai thử nghiệm này luôn luôn đúng với trẻ có NLD.

Cả hai trẻ đều có trục trặc khi phải sắp xếp chuyện gì, hoặc tư tưởng, vật liệu hoặc thời gian, nhưng trẻ AS đòi hỏi phải theo thông lệ (routine) muốn vật ở đúng chỗ (bàn ghế không được dời chỗ), hành động đúng thứ tự (uống sữa trước rồi mới ăn) bằng không em nổi cơn. Trẻ có NLD không có tật này. Cả hai biết nhiều nhưng viết khó. Trị liệu như chỉnh ngôn giúp hai em sắp xếp được tư tưởng và hiểu được những phần không lời trong việc giao tiếp, trò chuyện. Tăng thêm kích thích của ngũ quan cũng có lợi cho hai em và giúp phát triển kỹ năng cử động.

◆ Phân biệt NLD và những định bệnh khác.

Chúng NLD không phải là tự kỷ hay PDD, AS mà là khuyết tật riêng biệt.

7. Phản Ứng

Cha mẹ thường không có nhiều thông tin khi con có định bệnh là NLD, họ nói đó là tin làm đảo lộn tư tưởng mà họ không được cung cấp chi tiết để đối phó. Bao nhiêu mơ ước, kỳ vọng vào đứa con thần đồng bị tan vỡ, mà còn có chẩn đoán không tốt đẹp về tương lai nếu không có chữa trị. Cha mẹ vì thế xuống tinh thần, đau khổ tuyệt vọng. Dầu vậy khi có can thiệp sớm thì có nhiều cải thiện tốt đẹp, bạn có thể làm một số việc để giúp con, trẻ có thể lớn lên sống đời hữu ích, lành mạnh nhờ trị liệu thích hợp và bạn có quyền hy vọng nhiều điều.

Mới đầu có nhiều tình cảm phức tạp, bạn thấy có lỗi vô cùng đối với con, hay thấy nhẹ nhõm là cuối cùng tìm ra được tên bệnh, biết tại sao con gặp khó khăn. Hay bạn có thể phủ nhận và khẳng định rằng 'Con không có bị học khó, nó thông minh sáng láng lắm mà!' Cha mẹ Alan kể là đã phủ nhận khuyết tật của con, và biết nhiều cha mẹ khác cũng nhất quyết rằng con không có gì trục trặc. Chối bỏ là phản ứng tự nhiên, nhưng bạn nên xúc tiến chương trình hành động lo cho con.

Đau khổ cũng là chuyện tự nhiên, hợp lý. Bạn được cho hay là trẻ không giống như đứa con mà bạn tưởng là vẫn có: xuất sắc, thần đồng, thiên phú, ai cũng nói trẻ có tài không đợi tuổi! Cha mẹ thấy như mình té xuống vực thẳm hun hút tối đen, bạn nên dành thì giờ cho nỗi thương tiếc người ngoài và nhìn nhận sự thực.

Trước tiên hãy lo cho chính bạn, đầu tóc chải gỡ, y phục thẳng thớm, và lo cho con cũng vậy. Bề ngoài hăng hái sẽ làm tâm thần bạn cũng hăng say theo và quên ũ rũ. Dù bạn chỉ làm cho có, tự động theo thói quen còn đầu óc tê dại nhưng cử chỉ máy móc giúp bạn hồi sinh, kéo bạn ra khỏi sự buồn rầu. Hãy cho gia đình và thân hữu hay tin mà không nên tự cô lập. Người khác thì vạch ra kế hoạch mỗi ngày làm một chuyện, như mang con đi cơ năng trị liệu hôm nay hay giúp con làm bài tập. Cuối ngày bạn xem lại và thấy đã làm ít nhất một chuyện cần làm, nhận thức này sẽ khiến bạn vui.

Bạn không nên tự trách mình, hay nghĩ rằng mình cần phải làm hơn nữa, nhiều hơn nữa, mà biết khi nào là đủ ngay cả khi bạn không thực hiện được hết tất cả những gì đã hoạch định.

◆ Giúp chồng/vợ biết về bệnh.

Có định bệnh rồi thì thường khi một người cha hay mẹ hiểu nhiều hơn và có thể hành động liền, còn người kia thì hoặc không giúp mà còn ngăn trở. Chuyện hóa ra khó khăn nếu một người nói:

- Không, con không có chúng này, hay:
- Anh không có giờ, em lo cho con đi, hay:
- Em không muốn tốn thêm nữa.

Nếu điều ấy xảy ra thì bạn cần chỉ dẫn cho chồng hay vợ để anh hay chị có thể cộng tác với bạn và lo cho con.

Việc có thể làm là đưa tài liệu cho họ đọc nhưng xin nhớ cho họ thì giờ để theo kịp, hấp thu những gì bạn đã biết. Thường khi đó là mẹ đã đọc sách hay tìm trên internet, mất nhiều giờ tra cứu vì vậy cũng cần cho cha một số thời gian để hiểu vấn đề như mẹ. Hoặc chị tóm lược những điểm chính cho anh và anh sẽ đi sâu khi có giờ.

Bạn cũng nên cho con hay, kinh nghiệm thấy trẻ tiến bộ nhiều nhất là trẻ được cha mẹ cho biết tật của em và lý do tại sao em phải đi trị liệu mỗi chiều thứ ba, năm. Giải thích trực trặc của con và trị liệu giúp con mặt gì, khi trẻ hiểu lý do của hành động thì em hóa mạnh dạn hơn, mà cha mẹ cũng thấy thoải mái bớt căng thẳng. Khi chối bỏ định bệnh thì bạn hóa ra sợ hãi, luôn trong thế thủ. Mỗi lần con lộ ra khuyết tật (cái xảy ra hằng giờ) thì bạn phải phủ nhận sự thực và củng cố thêm ảo mộng của mình, chống đỡ luôn sẽ làm bạn kiệt sức, mòn mỏi. Tốt hơn hết là hãy thành thực với chính mình và với con.

Trẻ có NLD hiểu được lý luận rất giỏi nhưng không hiểu được tính cảm, xúc động. Chúng nắm được hết tất cả dữ kiện bạn đưa ra ví đó là sở trường, là lối học của chúng này. Hãy lợi dụng điểm ấy và giải thích rõ ràng, hợp lý, theo tài liệu, thí dụ nói:

- Có vài chuyện khó cho con hơn là cho trẻ khác, phần não bên trái của con quá mạnh làm cho phần não bên phải đằm lười không còn làm việc nữa, nhưng não tăng trưởng và có người giúp não tăng trưởng. Bây giờ mình làm cho phần não lười của con mạnh hơn, sau đó những chuyện khó cho con như cột dây giày, viết tay sẽ được dễ dàng hơn. Nó không xảy ra liền mà mỗi ngày mình làm một chút.

Nếu là trẻ lớp một hay lớp hai thì chỉ cần bảo:

- Một phần não của con mạnh nhưng có phần khác yếu hơn, cần tập luyện cho nó mạnh trở lại.

Bạn nói về não mà không nói về con, vấn đề là của não chứ không phải của con, khiến cho trẻ cảm thấy cá nhân chúng không bị công kích.

Với trẻ lớn hơn bạn có thể chỉ con hình não và nói:

- Phần não này mạnh nên con nói giỏi, làm toán giỏi, còn phần này không bằng nên phép xã giao của con yếu.

Khi có định bệnh trẻ lúc trẻ ở tuổi thiếu niên, nó có nghĩa trong nhiều năm qua em nghe nói là minh hư, vụng về làm cái gì đổ bể cái đó, không làm nên trò trống gì, thì cha mẹ cần chú trọng vào ưu điểm của con và trấn an là con có thể phát triển tốt đẹp, tài năng của con áp dụng ra sao. Bạn hãy tìm hiểu về những nghề đòi hỏi kỹ năng cao

về ngôn ngữ (chủ bút), lý luận giỏi (phê bình gia) và nói với con:

- Con có tài nhìn ra được mấu mực của một chuyện, mình ra thư viện xem loại công chuyện nào hợp cho người có tài đó.

Cho con thấy là bạn nâng đỡ em, em không hiểu được thế giới vì có những qui luật không lời mà em không biết nên thấy mọi việc lạ lùng, nay em có đồng minh là cha mẹ.

◆ Tài chánh.

Tài chánh là yếu tố rất thật trong việc soạn cách trị liệu cho con. Chuyên viên có thể soạn một kế hoạch chữa trị lớn lao chi tiết cho con bạn, nhưng nếu nó không hợp với ngân quỹ trong nhà thì cũng vô ích. Có cha mẹ hỏi 'Con tôi cần gì?' rồi tìm cách trang trải chi phí. Con bạn có thể cần nhiều trị liệu nhưng không phải cần tất cả một lúc. Cha mẹ có thể ghi tên cho con học nhiều lớp mà không nghĩ đến việc làm sao trả chi phí, hay dừng lại xem xét cái nào là quan trọng nhất. Kết quả là gây căng thẳng cho ngân quỹ gia đình. Tốt hơn nên tính kỹ là bạn có thể chi ra bao nhiêu cho việc trị liệu của con mà không gây bực bội cho ai.

◆ Thi giờ.

Giống như tài chánh, ai cũng có thì giờ giới hạn nên bạn cần đặt ưu tiên, trị liệu nào cần có ngay bây giờ cho con, cái nào có thể chờ làm sau cũng được. Cha mẹ Alan quyết định là mỗi lúc Alan chỉ có thể có hai trị liệu hay sinh hoạt mà thôi. Nếu Alan có trị liệu cơ năng và đá banh thì vậy là đủ. Trẻ có NLD thường bị nhiều áp lực nên cuộc sống cần giản dị hóa cho em.

◆ Tìm hỗ trợ.

Một số cha mẹ ngần ngại không muốn cho hàng xóm hay là con có khuyết tật NLD, nhưng thường là hàng xóm đã biết trước khi bạn nói. Thay vì che dấu bạn nên đến gặp họ và nói thẳng về trường hợp của con. Cha mẹ Alan nói với hàng xóm rằng em không ý thức được giọng nói của mình gây ảnh hưởng ra sao cho người nghe, em không cố ý nhưng nếu giọng nói em làm họ khó chịu thì xin họ giúp em. Khi được nhờ giúp đỡ thì đa số người rất vui lòng nhận lời, họ thấy là em cần thông cảm mà không phải là trừng phạt hay kỷ luật.

Một khi chọn lựa ưu tiên và chia vấn đề thành từng phần nhỏ để giải quyết thì cuộc sống trở nên dễ thở. Trẻ có

NLD cần lối sống và chữa trị hợp lý, có thứ tự trước sau, mỗi lúc một chuyện. Càng làm được vậy nhiều chừng nào thì sự việc càng tốt cho tất cả mọi người chừng ấy.

X. CÁCH ĐỐI PHÓ

1. Dạy Con.

Người có NLD mà có cuộc sống tốt đẹp thành công thường nói rằng cha mẹ họ không hề bỏ cuộc xuôi tay khi nuôi họ khôn lớn. Trị liệu và chương trình can thiệp là điều cần thiết nhưng bạn là người làm trẻ thành con người vui vẻ, thành công, không gì có thể thay thế được cách nuôi dạy con của bạn.

► Thăng bằng.

Thoạt đầu khi mới nghe định bệnh, nhiều cha mẹ lập tức muốn xông xáo tìm thầy tìm thuốc chữa bệnh cho con. Họ muốn ghi tên cho trẻ học bất cứ chương trình can thiệp nào, tuy nhiên trẻ sẽ cho bạn thấy em cũng cần thì giờ trống không làm gì hết, chỉ để suy nghĩ và tiêu hóa, xếp đặt có ý nghĩa những điều thấu đạt được. Khi mệt thì em học không vô, và quan trọng hơn hết là em cần giờ để chơi đùa, là trẻ thơ. Nếu phút nào trong ngày em cũng phải theo một lớp học có trật tự qui củ thì em không có giờ để chơi với bạn, mà chơi với bạn thì cũng quan trọng hay có khi quan trọng hơn bắt em tập viết chữ để đọc.

Thương con, nhưng cha mẹ cần biết cách săn sóc cho con, cha mẹ 'tốt' sẽ cho con tất cả cơ hội để phát triển: ghi tên đi học nhạc, học chỉnh ngôn, học bơi, học trị liệu cơ năng, càng nhiều môn càng tốt, nhưng cha mẹ 'có trách nhiệm' sẽ để ý tới năng lực của con, biết con cần giờ nghỉ ngơi, chơi đùa. Thay vì cho con đi học đi trị liệu mỗi ngày trong tuần họ chọn vài sinh hoạt mà thôi để con được thông thả. Khi phải chọn lựa thì bạn có thể tự hỏi chọn lựa ấy khiến bạn là cha mẹ 'tốt' hay cha mẹ 'có trách nhiệm'. Người ta có thể hỏi:

- Sao, Eric không học karate à ?

Và cha mẹ Eric tự tin đáp.

- Không, bây giờ cháu chơi đá banh hai lần một tuần. Lúc này cháu chỉ có sinh hoạt đó thôi.

► Chọn kỷ luật thay vì trừng phạt.

Phương pháp sửa đổi hành vi ta nói trong phần hai của sách tỏ ra không có hiệu quả với trẻ có NLD, hay có khi làm tệ nặng hơn. Nhắc lại căn bản của trị liệu này là hành vi khi được thưởng sẽ có khuynh hướng được lập lại, và hành vi không được thưởng hay bị trừng phạt thì sẽ dần mất đi. Sửa đổi hành vi là hình thức kỷ luật không lời nhưng nếu bạn cười với trẻ có NLD khi em làm giỏi chuyện gì, em khó mà hiểu được ý nghĩa nụ cười hay liên kết nó với hành động vừa làm. Nói khác đi khi em không nhận ra phần thưởng (nụ cười) thì không biết là mình được thưởng để lập lại hành động, nụ cười vì vậy không có tác dụng.

Trên thực tế khi trẻ có NLD bị phạt mà không hiểu vì sao, em có thể tức giận, lo lắng và khó mà em hối hận hay lần sau tránh làm như thế. Em cần có lời nói để liên kết nụ cười hay cái nhíu mày với hành động gây ra phản ứng đó nhưng cha mẹ không biết, và khi con không sửa đổi thì thường khi cha mẹ cho rằng con chống báng, và trừng phạt nhiều hơn.

Có trường hợp cha mẹ bực bội khi nói hoài mà con vẫn làm đổ, làm vỡ, đi đứng loạng choạng hay vấp, họ la hét bảo con ngu dốt và đánh trẻ khi em bịt tai khó chịu lúc máy xay chạy trong bếp, ngồi không yên trên ghế mà té xuống đất. Trẻ có NLD cần lời nói, chúng suy nghĩ rất hợp lý, theo thứ tự trước sau. Nếu bạn cắt nghĩa luật cho con hay một cách đúng lý, có đâu có đuôi thì con vui vẻ làm theo. Trẻ rất vâng lời khi biết phải làm gì (so sánh với chúng Asperger), việc không làm theo xảy ra thường là vì chúng không biết phải làm gì hay rối trí.

Mặt khác sửa đổi hành vi là phương pháp rất hiệu quả khi dạy trẻ có NLD đặc biệt làm chuyện gì, bao lâu đó là hành vi em kiểm soát được. Với Jim khi em tự đánh răng hay chải đầu thì được thưởng một sticker dán vào bảng trên tường trong phòng, nhưng nếu cha mẹ chỉ nói con sẽ được thưởng khi 'tự mình chuẩn bị xong xuôi' thì em không sao chải gỡ đầu tóc như ý, vì em không đủ khả năng xếp đặt thứ tự công việc, vạch ra trong đầu những bước gì cần làm vào mỗi sáng. Nay em tự chuẩn bị hết mọi việc vì biết chính xác ba mẹ muốn em làm điều chi. Cái gì cũng phải nói với trẻ có NLD, không nói thì em không biết, và ta không thể bảo:

- Cái đó đâu cần nói, con không thấy sao !, hay:

- Con phải biết chứ !

Chuyện giản dị là trẻ có NLD không thấy, không nhận dấu hiệu không lời mà cần được giải thích. Ta không thể đòi hỏi là trẻ 'phải' thế này hay thế kia vì em không thể làm vậy.

▶ Lập đi lập lại.

Bạn hãy nói đi nói lại, nói rồi nói nữa về luật cho con nghe, em cần được nhắc tới nhắc lui nhiều bạn bằng những cách khác nhau, trong khung cảnh khác nhau để bù cho khả năng khó tổng quát hóa của mình. Trẻ khác có thể bực nhưng trẻ có NLD thường không màng việc ấy.

▶ Duyệt trước.

Trẻ có NLD gặp khó khăn khi có hoàn cảnh mới nên duyệt trước với em sẽ làm giảm bớt rất nhiều sự lo âu, và khiến em phản ứng tốt đẹp.

Khi nhỏ Mitch sợ vào cửa hàng, để hóa giải tật này mẹ đặt ra luật là mỗi khi đi sắm hàng thì Mitch được phép có quà, mẹ nói.

- Nếu con muốn có quà ở tiệm mà khóc để đòi thì không được.

và duyệt với con mỗi lần sắp đi phố. Cô hỏi:

- Nếu con muốn có món gì, ngay cả khi mẹ muốn cho con lắm nhưng con khóc đòi thì làm sao ? Phải rồi, mẹ sẽ không cho con vì như vậy là dạy con rằng muốn có vật gì thì khóc là được. Cách đó xấu lắm.

Vào tiệm, Mitch có thể rất muốn vật gì đó và môi bắt đầu rung lên nhưng cu cậu biết ngậm môi và hỏi xin vật mà không khóc. Có khi em thấy trẻ khác khóc đòi và được món chúng muốn, Mitch nói.

- Coi kìa mẹ, người ta dạy đứa trẻ đó khóc để đòi vật, buồn quá hở mẹ !

Vì em biết luật và đã tập nhiều lần ở nhà, em dễ dàng làm theo.

Trước khi có khách tới chơi hay tiệc sinh nhật, ba mẹ duyệt trước với Bob những chuyện con cần phải là trong khung cảnh đó. Thí dụ ông bà ở xa cả năm mới đến thăm cháu một lần, mẹ hỏi:

- Ông bà đến thì con chào làm sao ?

- Con nói 'Hi', bắt tay, hay là ôm hôn.

- Bắt tay rồi ôm hôn thì trông ngượng nghịu.

- Vậy con nói 'Hi' rồi ôm hôn.

Nếu không duyệt trước, Bob mừng rỡ khi gặp ông bà sẽ bắt đầu làm cái này, ngưng lại, làm cái khác trông lúng túng. Duyệt trước có ích cho Bob.

Dự sinh nhật cũng vậy, bạn có thể giúp con thấy trước diễn biến bằng lời:

- Chiều nay đi dự tiệc sinh nhật của John, nói mẹ nghe con làm gì khi rung chuông ?

Trẻ có NLD sẽ hỏi hoài hủy mấy câu làm bạn muốn không (¶, chuyện Jimmy). Chúng lập đi lập lại mãi những

câu này vì trẻ không có khả năng dàn xếp để hồi đúng câu mà chúng muốn hỏi, thế nên chúng nhắc đi nhắc lại câu tựa tựa. Khi mẹ kêu hỏi cách khác thì những câu trên chấm dứt.

Nếu sự việc không diễn ra giống như mong đợi thì trẻ có NLD sẽ có thể rất căng thẳng, bực dọc, đăm ra la hét. Hãy thấy trước chuyện gì có thể trực trặc và thảo luận với con, để nếu nó xảy ra thì trẻ không bị điên đầu.

▶ Thủ đoạn.

Nếu bạn kêu con làm chuyện gì đó, thí dụ mang giày, mà con chống đối mạnh và lý sự thì có thể là việc này nằm ngoài khả năng của em, và trẻ thà không vâng lời còn hơn là tỏ ra mình vụng về làm không được. Con có thể nói.

- Mẹ cài khuy áo mau, mẹ làm giùm con đi.

Ta có thể gọi đó là thủ đoạn, nhưng đúng ra thì trẻ muốn giữ thể diện vì em biết mình không thể cài khuy áo. Hay khi kêu trẻ khác 6 tuổi viết bài thì em lăn ra sàn, vút cây viết chỉ đi rồi la lối. Khi nhân viên trị liệu cho em thấy là viết trật viết lên xuống ngoằn ngoèo không sao, tập mãi thì sẽ viết được, em bỏ tật đó và chịu hợp tác. Chữ viết của em cải thiện, em thấy tự tin hơn và có khả năng hơn ở lớp.

Trẻ 6 tuổi ăn vạ để tránh việc khó làm, trẻ lớn hơn tránh việc bằng cách thờ dài nhiều bạn, cãi chầy cãi cối, làm như dạy đời, nhưng ta nên nhớ chúng không tìm cách chọc ta giận, trẻ không có khả năng tính toán đó (¶) mà làm theo cách ấy vì nó cho kết quả. Đó là dấu hiệu của sự bực bội vì bị yêu cầu làm việc chúng không thể làm.

Người lớn có thể bực tức và sự kính chống leo thang đưa tới lớn tiếng. Nếu cho rằng con không nghe lời cha mẹ có thể đối phó bằng cách trừng phạt như đánh đòn. Cách giải quyết khác hiệu quả hơn là hãy tự hỏi:

- Tại sao con hành động như thế ?

Thay vì tin là con chống báng, con sẽ không làm, mà cho là con không thể làm thì bạn nhìn vấn đề khác hẳn. Bạn có thể chỉ cho con cách làm chuyện bạn muốn em làm, như không cột dây giày được thì mang giày có móc Velcro, luyện tập cử động tinh tế cho mạnh mẽ hơn. Nhờ vậy bạn làm em thấy là em có khả năng, tự tin và biết rằng mình có thể thành công.

2. Giảm Bớt Căng Thẳng

Trẻ có NLD thường bị quá nhiều kích thích cảm quan ùa vào, để đối phó cha mẹ có thể làm được một số chuyện để giảm căng thẳng và tạo cơ hội cho em nghỉ ngơi thoải mái. Đó là:

◆ Cho con thêm giờ.

Khi biết con có NLD thì bạn cần hiểu rằng con làm việc chậm hơn và gần như là luôn luôn cần thêm giờ cho mọi việc. Bạn cho thêm được nhiều giờ chùng nào vào sinh hoạt hằng ngày của mình thì trẻ càng ít bị căng thẳng chùng ấy. Mẹ có thể sửa soạn và ra khỏi nhà trong 10 phút nhưng em cần ít nhất 20 phút nên mẹ phải tính đến chuyện đó. Khi cho con có thêm giờ, bạn có thể giảm được cảm tưởng căng thẳng hay làm con mệt, khiến con khó mà chú tâm làm việc, dần dần con sẽ ít khi phải cần nhiều giờ hơn.

Nếu bạn chừa ra thì giờ cho những trực trực hằng ngày của trẻ có NLD như đánh đồ, làm vỡ thì bạn có giờ để giải quyết chúng. Thay vì coi mấy chuyện này như là cái làm bạn trễ nãi, đảo lộn thời biểu thì coi chúng như là một phần của thời biểu, để khi chuyện xảy ra thì bạn ít bị căng thẳng.

◆ Tiên đoán và tránh rắc rối.

Nếu nhìn thấy trước là trực trực có thể xảy ra và tiên liệu theo đó, bạn có thể tránh được tình trạng gây căng thẳng cho con, tránh cho bạn không nổi điên la mắng em. Hãy để ý con, nếu đang sắm hàng mà con bắt đầu quậy, đá lung tung thì biết là em sắp lên cơn vậy hãy rời cửa hàng ngay cho dù chưa mua sắm xong. Khi trẻ lên cơn rồi thì bạn cũng không thể mua sắm gì, vậy quyết định đi ra. Cách đối phó này dần dần cho bạn và con giải quyết được những sinh hoạt gây căng thẳng mà không có màn la hét. Khi trước tới cuối tuần thì cha mẹ nói:

- Đi ra biển chơi, ra công viên, dạo rừng.

nhưng Cal nói:

- Cho con ở nhà được không ?

Cuối cùng cha mẹ hiểu là mình hoạt động nhiều quá và cái mà Cal cần là nghỉ ngơi. Nhiều trẻ có NLD hay mệt mỏi, bị căng thẳng và tìm cách giảm bớt căng thẳng như nằm xoài trên xa lông. Bạn có thể giúp con bằng cách có những lúc không làm gì hết.

◆ Giảm kích thích giác quan.

Để ý xem âm thanh ta cho là bình thường trong nhà có làm trẻ khó chịu: tiếng máy hút bụi, máy xay trong bếp,

màn cửa xào xạc trong gió, tích tắc của đồng hồ. Có trẻ bực bội vì những âm thanh đó và muốn nghe nhạc, trẻ khác thì nhạc làm em điên đầu nên bạn cần hỏi con mà đừng tự đoán lấy.

◆ Biết quý con.

Trẻ có NLD thường xuyên làm đổ hay làm vỡ vật trong nhà vì không suy tính đến nơi đến chốn. Mẹ muốn con đừng làm đổ sữa dơ thảm, nhưng cái quan trọng hơn là mẹ quý Scott hơn tám thảm đất tiền. Scott không biết điều ấy, mỗi lần làm vỡ cái gì thì khóc nức nở, tin chắc là ba mẹ giận tới nỗi có thể bỏ mình, mà em cũng biết là mình không thể hứa sẽ cẩn thận vì em sẽ làm vỡ nữa. Ba mẹ mà ùng ùng la hét khi cây đèn vỡ thì Scott rất kinh sợ.

Trước khi có định bệnh thì ba mẹ biết là mình quý con hơn tất cả mọi vật, nhưng Scott không biết như thế mà luôn luôn thấp thỏm sợ là có ngày ba mẹ không còn thương mình nữa. Khi biết chuyện thì mẹ rất đau lòng và cầm tay con nói lúc Scott bảy tuổi:

- Mẹ muốn con biết là ba mẹ thương con.

Cha mẹ cho là con biết mình được thương dù cha mẹ nói hay không nói, nhưng trẻ có NLD có thể không biết cho tới khi nào bạn nói mãi, nói hoài rằng chúng quan trọng hơn tất cả những gì có thể vỡ được. Nay khi nghe có tiếng vỡ thì cha mẹ học cách đáp ứng là hỏi liền:

- Con có sao không ?

và kể đó.

- Cái gì quan trọng hơn, cây đèn hay là con ? Mẹ có thể mua cây đèn khác thay vào nhưng không thể thay thế con. Mẹ tiếc là cây đèn vỡ nhưng mình có thể mua đèn mới mà không thể có cu cậu Scott mới.

Ba mẹ không trách con về hậu quả mà con không thể tránh, nhưng mặt khác trong nhà cũng có luật là nếu Scott làm vỡ đồ chơi của trẻ khác hay vật gì quan trọng đối với ba mẹ, thì phải dùng tiền túi hằng tháng mua thay vào. Ba mẹ dạy rằng bạn tốt phải làm vậy cho nhau, người có trách nhiệm phải đáp ứng và đề nghị sửa chữa hay thay vật họ đã làm vỡ.

◆ Nói ra luật.

Hễ biết luật thì trẻ có NLD sẽ làm theo, trẻ con thường thường ghi nhận những qui tắc không lời lúc chúng lớn lên trong nhà nhưng trẻ có NLD cần phải được nói cho biết. Biết luật thì em cảm thấy an toàn, biết có ranh giới, biết việc gì cần làm và làm ra sao, khiến cảnh nhà được êm ấm. Nếu trẻ phá luật thì bạn nên tự hỏi là đã thực sự cắt nghĩa rõ ràng cho con chưa, nhiều phần là bạn chưa làm vậy.

◆ Trong lớp

Trước tiên nói chuyện với thầy cô về tình trạng của con, kể đó cùng với họ tìm cách giảm căng thẳng cho con trong lớp. Nếu có thể thì giảm kích thích về giác quan như xếp đặt cho em đừng ngồi cạnh cái gì gây ra tiếng động thường xuyên, hay cái gì thổi vào mặt em như máy sưởi, máy điều hòa không khí. Có em đeo headphone để chặn tiếng ồn làm chia trí, em khác nhai hay ngậm ống hút bình nước để giúp em định tâm hơn. Khi có thực tập phòng hỏa, chuông reo lên thì Alan rất sợ, la lối kinh hoàng sau đó không dám vào lớp nữa, cha mẹ phải xếp đặt cho người làm em dịu xuống.

Ta có thể thông cảm và thương xót, ái ngại cho trẻ hơn khi hiểu rằng vì không biết những luật bất thành văn, mỗi ngày đi học đều có nhiều rủi ro cho trẻ làm em sợ hãi. Mỗi ngày đều như là ngày nhập trường hoàn toàn mới lạ, em không biết em ở đâu (thiếu khả năng cảm nhận vị trí của vật), toilet chỗ nào mà hỏi hoài thì bị la, không biết luật (vì không ai nói ra luật mà ai cũng rành, chỉ có em không rành và phạm luật), không biết ai là bạn có thể giúp em, ai ăn hiếp, cần phải làm gì cho đúng ý thầy cô. Tình trạng khiến trẻ căng thẳng luôn luôn, mất năng lực và kiệt sức, mệt mỏi và nếu con không thấy vui ở trường thì không có gì lạ.

Để giúp con bạn cần nhớ những tật của chúng NLD và tìm cách tránh khung cảnh làm con sợ hãi, hay giải thích vấn đề mà tật gây cho trẻ. Có ngày Jim đi học về bực bội, òa khóc với mẹ rằng:

- Cái gì cũng đổi, nhiều cái lạ trong lớp mà luật cũng đổi.

Chỗ để túi đeo lưng dời đi góc khác, Jim tìm hoài không biết móc của mình nằm đâu và bối rối lo lắng. Thay đổi là cái rất khó cho trẻ có NLD, một khi em đã thuộc ngõ ngách của trường, đường tới lớp mà có thay đổi là Jim nổi cơn, bàn ghế đặt theo lối khác trong lớp là cả một vấn đề.

Lý do là trẻ thiếu khả năng sắp xếp trong không gian, em không còn biết mình ở đâu trong khung cảnh xa lạ nên rất sợ hãi. Trẻ bình thường thích ứng dễ dàng với thay đổi nhưng trẻ có NLD cảm thấy bị đe dọa với bất cứ cái gì khác thường, và em cần được trấn an, tập làm quen với khung cảnh mới. Trẻ tật này sẽ học khá, thích đi học khi lớp có sắp xếp trật tự, thời khóa biểu rõ ràng và thông lệ (routines) cho em biết trước.

◆ Linh tinh

- Nên dạy cho trẻ khái niệm về các vòng thân mật để em biết cách chào hỏi, bày tỏ tình thân đúng mức, khi nào có sự đụng chạm thân thể thích hợp hay không thích hợp, và sự an toàn (tài liệu có tại nhóm tương trợ, địa chỉ cuối sách).

- Có nhiều điều ta nghĩ ai cũng biết không cần nói, trẻ sẽ

tự nhiên học được khi lớn lên trong nhà, nhưng điều ấy không đúng với trẻ có NLD. Em sẽ không học được một số kỹ năng từ phi cha mẹ dạy em bằng lời, những gì bạn làm hằng ngày thì tới một lúc kia trẻ có NLD sẽ phải tự mình, làm thế nên bạn cần dạy em. Em cần học nấu thức ăn bổ dưỡng, giặt quần áo, đi chợ, rửa chén. Tránh cho con làm những việc này không phải là thương con, hãy chọn một hay việc vào giao cho con làm mà đừng nói:

- Con nó mệt mà còn nhiều chuyện khác, thôi để tôi làm cho nó (cho gọn, cho lẹ, hay hơn v.v.)

- Trẻ có NLD cần học cách xếp đặt có thứ tự, bây giờ cũng như khi lớn lên, khả năng ấy làm giảm căng thẳng khi trẻ biết sắp xếp bài tập, quần áo, đồ chơi. Alan có một bảng ghi nhớ đặt vừa tầm của em trong bếp. Khi đi học về em viết lên đó thời biểu cho buổi chiều:

- 4 - 4.30 làm bài tập

- 4.30 - 5 chơi

- trượt bàn trượt (skateboard)

- làm bài tập tiếp.

Mỗi ngày em đều viết lên đó và sẽ vẫn làm vậy lúc 50 tuổi vì Alan thiếu khả năng tổ chức, và cách ấy khiến đời sống dễ dàng hơn cho em.

◆ Nghỉ bằng lời.

Trẻ có NLD cần phải nghe mới học được và mẹ nghỉ bằng lời cho con thấy mình không tự nhiên đâm đầu làm một chuyện mà có kế hoạch làm theo. Thí dụ trước khi ra khỏi nhà mẹ nói:

- Xem nào, mình đi phố thì mẹ có bản ghi các món phải mua chưa? ví tiền? bộ đồ đem giặt ủi? món hàng đem trả lại tiệm? Tim đâu? Rồi, đi con.

Sáng đi học thì mẹ cũng kiểm các món với con:

- Có tập chưa? thức ăn trưa? áo khoác? giày tập thể thao? Tốt, sẵn sàng rồi.

Việc đầu tóc gọn ghẽ, quần áo sạch cũng phải dạy vì trẻ không bắt được dấu hiệu không lời mà diện mạo chính là dấu hiệu ấy. Khi mẹ kêu:

- Chải đầu đi con.

thì Tim lăn ra hét:

- Tại sao phải chải đầu?

và mẹ cần giải thích cho con rõ qui ước trong xã hội.

- Giống như trẻ tự kỷ và Asperger, bạn không nên để trẻ dự vào sinh hoạt mới hay khung cảnh nào không có gì phân định rõ rệt (màn, vách ngăn) vì em sẽ thấy hoang mang, lo lắng và căng thẳng. Tránh dọa nạt, trừng phạt vì em không hiểu quyền của người hữu trách hay sự giận dữ. Nói

rằng 'Nếu em làm (như vậy) thì mất đi đặc ân (đá banh cuối tuần, vào internet tối nay)' không chữa em khỏi những tật do não bộ bất toàn sinh ra, mà chỉ khiến em lo rầu thêm. Xã giao không khéo, đi đứng vụng chạc là cái em không cố ý, là khiếm tật thực và không nên xem là hành vi cần trừng phạt.

- Về toán thì đề nghị với thầy cô cho em làm trên giấy vẽ họa đồ để giữ cột số thẳng hàng. Với bài tập làm nhiều con tính cùng một loại để củng cố ý niệm thí dụ 20 bài tính nhân hai con số, thì có thể giải thích với thầy cô để cho em làm 5 bài, vì cách học của em không phải là lập đi lập lại, học nhờ kinh nghiệm mà là học bằng lời.

- Tránh việc làm cần giấy bút vì ngón tay em không khéo léo và vì không có điều hợp mắt với vị trí vật, em sẽ viết lên đèo xuống dốc. Xin cho em dùng máy điện toán để làm những bài trường, với trẻ nhỏ thì trị liệu cơ năng có lợi.

- Em sẽ hỏi nhiều vì đó là cách của em để thu thập chi tiết, thông tin. Khi trả lời thì thầy cô hay cha mẹ nên trình bày giản dị, trong sáng, nói tách bạch mà không nên cho rằng em đã biết chuyện này, chuyện kia vì thường là em không biết ẩn ý. Cũng vậy muốn con làm gì bạn cần nói rõ mà đừng nghĩ là con sẽ đoán được ý bạn, em không có khả năng làm chuyện đó. Lời phê bình nên có tính xây dựng, khuyến khích mà đừng chê bai, chỉ trích vì sẽ không có lợi gì.

- Thời biểu của em càng tính trước được chừng nào càng tốt chừng đó. Em cần được chuẩn bị cho những thay đổi trong lệ thường như nghỉ hè, đi du khảo, trại hè v.v. Trẻ sợ khung cảnh, chuyện hay tình trạng mới, lạ, em cần biết có tiếp là cái gì và môi trường sinh hoạt cần có thời biểu định sẵn kỹ lưỡng, vì em không hiểu được những dấu hiệu không lời.

3. An Toàn Cho Con

Trẻ có NLD rất dễ bị thương tích thân thể và tổn thương tinh cảm. Chuyện kể lại là có trẻ tám tuổi nhảy từ tháp nước xuống vì bạn xúi là áo Superman của chúng sẽ làm em bay. Với em gái 10 tuổi khác thì khi chuyên gia tâm lý khuyên cha mẹ đừng 'bảo vệ em quá đáng' nữa, em bị người lớn hiếp. Còn rất nhiều chuyện tương tự với trẻ có NLD bị thương tổn nặng nề khiến chúng sầu não dữ dội và có thể đi tới tự tử. Người lớn có NLD cũng thuật lại là bị lạm dụng tình dục, sách nhiễu. Trẻ cần được hỗ trợ và chỉ dẫn cách đối phó với rủi ro như trên. Thầy cô, bạn bè có

thể không biết trẻ dễ bị hại như thế nào nên công việc của cha mẹ là giáo dục người khác, làm ngơ với lời phê bình thiếu hiểu biết như:

- Sao chiu con quá vậy,
và trên hết thấy đòi hỏi cho con được an toàn.

► An toàn thân thể.

Trẻ có NLD không tiên đoán được hậu quả, chúng có cảm nhận thiếu sót về thân thể, khớp xương và thiếu ý thức về không gian (mình đứng đâu so với vật, vật ở đâu so với mình). Cha mẹ của trẻ có NLD kể không biết bao nhiêu chuyện về té xe đạp hay té xà ngang (monkey bars) ở trường. Em bị xe đụng vì hoặc không dòm hay không biết tương quan giữa vị trí của mình và vị trí xe.

Gần như lúc nào Fred cũng có vết bầm, vết rạch đầu đó trên thân. Khi chưa học cơ năng trị liệu, phút trước em có thể đang ngồi yên trên ghế không giỡn hót hay làm gì nguy hiểm, phút sau em té nằm trên sàn cầm chảy máu. Đây là cảnh hay thấy cho trẻ có NLD làm cha mẹ rất kinh hãi tới mức có người muốn cho con đội mũ an toàn luôn luôn, vì họ biết là tai nạn ở đâu có thể xảy ra bất cứ lúc nào. Sau khi có trị liệu, hệ thống cảm và động (cảm giác và cử động, sensorimotor) của Fred khá hơn, giống như trẻ bình thường, em không còn té khỏi ghế nhưng em vẫn còn chạy đâm sầm vào cột hay vấp té nhiều hơn trẻ khác.

Trẻ có thể bị nhiều tai nạn đến mức cha mẹ bị cáo buộc là đánh đập con, đó là chuyện nan giải cho họ vì làm gì cũng không ổn, bảo vệ con kỹ thì cũng bị la mà lơ tay để con bị thương thì cũng bị trách là thiếu sót. Khi chở con trong xe, bạn nên hỏi:

- Cho tay vô chưa, lấy đầu vô.

trước khi quay cửa kính hay đóng cửa xe. Fred 9 tuổi nhưng trước khi cho xe chạy mẹ luôn luôn quay lại xem kỹ em ở đâu như chở em bé.

Bạn cũng cần dạy con cẩn thận về an toàn bằng cách nói ra lời việc kiểm kê trước khi ra khỏi nhà:

- Mình tắt bếp chưa nhỉ?

- Mẹ rút dây điện máy sưởi ra chưa ?

Tất cả những gì bạn tính trong đầu cần phải nói lớn cho trẻ học cách duyệt. Đa số người có thể duyệt trong đầu nhưng trẻ có NLD không làm được trừ phi chúng học có thói quen về an toàn.

Khi con hay té thì bạn nên cho thầy cô biết tật này để giúp chúng. Trẻ có NLD thường cảm nhận kém, em không thấy đau tương xứng với thương tích, cảm giác không chính xác, không đồng nhất. Khi Kirk bị thương nặng thì em chỉ nói 'Ui cha' hay không nói gì hết và thầy cô không phản ứng, họ chỉ phản ứng khi trẻ la lớn hay rên rỉ. Mẹ cho trường hay nhưng không ai để ý. Có hôm Kirk đi học

về và nói:

- Lung con đau quá.

Áo em dính chặt vào người vì máu khô, cởi ra thì có vết rạch sâu dài một tấc. Em bảo đang ngồi trên ghế thì bị té.

- Con có cho cô hay không ?

- Có, nhưng cô chỉ nói 'Okay'.

Từ đó trường quan tâm nhiều hơn khi Kirk nói 'Ui cha' (so sánh với trẻ có hội chứng Down (Down syndrome) và AS).

► Cảm giác an ổn.

Ngoài thương tích cho thân thể, trẻ có NLD còn dễ bị tổn thương tinh cảm khiến chúng bị lo lắng, sầu não. Cha mẹ cần để ý là con có bị ăn hiếp, chúng rất dễ tin người thành ra hay bị gạt, tin ngay cái chúng nghe nói. Người lớn nói điều không thích hợp hay có ác ý có thể gây tai hại đáng kể cho em. Nếu ta bảo trẻ có NLD rằng em lừa hay ngu thì em tin thật, lâu ngày khiến em sầu não. Em không nhận ra những dấu hiệu không lời khác chung quanh để trấn an. Thí dụ người lớn la to:

- Trời đất, sao khờ quá dzậy ?

và mỉm cười, thì giọng nói và nụ cười (dấu hiệu không lời) sẽ khiến ta biết ngay đây là câu nói đùa vui vẻ mà không phải là lời chê trách, nhưng trẻ có NLD không nhận ra hai điểm đó mà chỉ nghe chữ 'khờ' và cho rằng người lớn giận em, đâm ra lo lắng, xuống tinh thần.

Nếu thầy cô nói:

- Không thuộc cửu chương thì khỏi lên lớp.

đa số trẻ hiểu ấy chỉ là lời hăm dọa phóng đại, nhưng trẻ có NLD tin thật và hoảng hốt dù em học giỏi. Đã vựng về sẵn nay em lóng cồng thêm vì lo sợ và dễ gây thương tích cho mình.

Trẻ có NLD hay lo lắng, xuống tinh thần, thấy tuyệt vọng và bất lực vì không làm được chuyện trẻ khác làm và em biết mình có thể làm (như chép vào tập). Có khi người ta cho trẻ uống thuốc để trị những cảm nghĩ này, nhưng nếu cho uống thuốc mà không có trị liệu đi kèm thì em không được học những kỹ năng đối phó dài lâu, hữu hiệu cho cả đời. Cách chữa trị thích hợp là loại bỏ nguyên nhân gây ra lo lắng, dạy em cách đối phó và nếu vẫn còn lo lắng thì nghĩ đến việc dùng thuốc.

► Bị bắt nạt.

Trẻ rất dễ bị ăn hiếp ở trường, một phần vì em dễ tin, chỉ hiểu nghĩa đen, một phần vì em không nhận ra những dấu hiệu không lời. Nếu không được dạy em sẽ không biết là phải cho người lớn hay mình bị ăn hiếp, thế nên cha mẹ cần nghĩ ra những cách để bảo vệ con, dạy cho em cách tự

bảo vệ, tránh xa kẻ bắt nạt và cho người lớn hay.

Bạn có thể dạy cho con hiểu lời nói hơn. Trước hết là có những luật có lời và luật không lời. Luật có lời như:

- Con không bao giờ đánh trẻ nào khác.

Đa số trẻ nghe vậy và nghĩ:

- Nhưng nếu trẻ khác đánh con thì con có thể phá luật đó.

Ấy là luật không lời, trẻ có NLD không nhận ra cái sau mà chỉ răm rắp tuân theo cái trước. Kết quả là ít khi chúng đánh ai mà gần như luôn luôn là kẻ bị đánh, chúng cảm thấy mình bất lực. Bước thứ hai là cho con hay bạn muốn biết chuyện gì xảy ra cho con, bảo vệ con mà không làm con phải ngưng ngưng thì trẻ cởi mở với bạn. Phải mất nhiều năm Alan mới chịu kể mẹ nghe khi nào em bị ăn hiếp, cũng như mẹ phải nhờ cô giáo can thiệp Alan mới biết và không mua cà rem chocolate cho Ben nữa.

4. Giao Tiếp

Trẻ có NLD có khiếm khuyết về một hay vài cách giao tiếp không lời sau:

- ngôn ngữ không lời như huyết sáo, ngâm nga, giọng nói, êm dịu hay gằn tiếng, to hay nhỏ.

- biểu lộ trên gương mặt như ánh mắt, môi, cười hay không.

- dáng điệu và cử chỉ: cử động của bàn tay và cánh tay là cử chỉ, vị trí của tron thân hình là dáng điệu

- khoảng cách cá nhân: mỗi chúng ta có một khoảng cách bao quanh mình, khoảng này rộng bao nhiêu tùy theo văn hóa, trong xã hội tây phương nó là khoảng một cánh tay, trong gia đình thì khoảng hai tấc. Nếu có em đứng quá gần người khác khi trò chuyện thì em vi phạm luật về khoảng cách cá nhân, và dễ bị xa lánh mà không hiểu tại sao.

- nhịp điệu câu nói: có tính cách địa phương, mỗi vùng có tốc độ nói và mẫu mực nói khác nhau, miền nói nhanh, gọn miền khác nói chậm rãi, kéo dài

- diện mạo: người ta hay xét đoán kẻ khác qua y phục mà họ mặc và vệ sinh cá nhân.

Khiếm khuyết các mặt này có thể có tính tiếp nhận (receptive) tức họ không biết diễn giải những chi tiết không lời đến từ người khác, hay có tính biểu lộ (expressive) tức họ không biết người khác diễn giải ra sao những chi tiết không lời do họ phát ra. Với một số trẻ có NLD khiếm khuyết này rất hiển nhiên, với em khác thì nó

tế nhị hơn.

◆ Herb có khiếm khuyết chính là giọng nói và về cả tiếp nhận tức em không thể diễn giải ý nghĩa giọng nói của người khác, lẫn biểu lộ tức em không thể nghe giọng nói mình có nghĩa ra sao với người khác. Nếu có ai hỏi:

- Em muốn uống nước trái cây không ?

Herb sẽ đáp:

- NO !

lớn tiếng, cọc cằn. Lê tự nhiên điều ấy làm người khác và cả cha mẹ tức giận. Khi khác giọng em rất là mỉa mai, trích thượng, khó chịu mà em không biết đó là cái mà người ta nghĩ khi nghe giọng em, mà con người em không giống vậy chút nào. Khi bắt đầu ý thức người khác nghĩ về em như vậy thì Herb đâm ra bực bội, rầu rĩ và giận dữ, em không hiểu tại sao ngay cả ông bà, cô chú cho là em cọc cằn, thô lỗ và em đau khổ. Gần như ai cũng cho rằng em cố ý nói như thế, mẹ biết con dễ thương mà bị người không biết về khuyết tật của em xét đoán lầm.

◆ Ryan thì có khiếm khuyết về mặt khác, em không ước lượng được khoảng cách cá nhân đúng đắn mà nói chuyện sát mặt người khác, phản ứng chung là ai nấy thấy Ryan hung hăng dù em chỉ nói chuyện bình thường. Khi Ryan giận hay bực bội thì em bị xem là hung hăng thêm. Em cũng không biết kèm giọng nói nên gộp chung các khiếm khuyết lại thì người khác cho rằng Ryan là đứa trẻ rất hung bạo, xấu tính, nhưng thật ra em ngộ nghĩnh dễ thương.

Tật ấy làm Ryan không chơi được với trẻ nào lúc ra chơi, trẻ khác sợ hãi nên phản ứng tiêu cực đối với em. Có khi em đẩy hay đụng một ai thì bởi em mạnh và không nhạy về cảm giác ở bắp thịt và khớp xương, cái mà em cho là đẩy nhẹ có thể làm trẻ khác té bật ngửa ra sàn. Kết quả là Ryan gặp trục trặc suốt ngày, ngày nào cũng có lỗi. Khi em vào nhà vệ sinh với các trẻ khác thì thường xem đó là tình trạng báo động đỏ, vì nếu em vô tình hất tay vào mặt hay đẩy trẻ nào thì có rủi ro là trẻ bị thương ở đâu vì té đập vào bồn nước hay vòi nước.

Tình trạng làm Ryan hoang mang, bực tức. Em hiểu khoảng cách cá nhân, nắm được ý niệm nhưng không biểu lộ qua cử chỉ được vì em không thể nhìn sự việc và hiểu được (visual perceptual ability) mà phải có giải thích. Đây là một trong những khiếm khuyết chính của chúng NLD, nó muốn nói Ryan không thấy khoảng cách như người khác thấy.

◆ Trẻ khác là Todd không hiểu được sự trao đổi qua lại không lời trong phép xã giao. Nếu muốn gặp ai chơi em sẽ để lại 10 cú điện thoại trong máy trả lời của họ vì hôm nay em không nghe họ gọi lại. Hệ quả là bạn bè bực mình

thấy em đeo theo chúng quá, và em không có bạn. Cảnh này hay thấy với trẻ có NLD, chúng rất muốn có bạn nhưng không hiểu rằng tính năng nạc, đeo dính ấy làm người khác bực. Trẻ không hiểu rằng thời giờ cũng là một khoảng cách cá nhân, rằng bạn đưa ra yêu cầu với một ai rồi cho họ thì giờ để trả lời. Có vẻ như 'ai' cũng biết điều ấy nhưng nhiều trẻ có NLD không biết, chúng học thuộc lòng trả bài vanh vách nhưng phải mất một lúc mới thực sự hiểu. Nói với Todd:

- Em phải chờ cho bạn gọi lại, em gọi một lần và để lại lời nhắn rồi chờ.

thì vô ích. Chuyện càng tệ hơn khi bạn đi xa lúc Todd gọi.

- Nó không gọi lại cho em, em bực nó lắm.

- Cái đó tại vì bạn em đi xa không có nhà.

- Nhưng em để lại bốn lời nhắn lận.

- Bạn vẫn đi xa, không có đây.

Todd có khiếm khuyết là không nhìn vào mắt và không hiểu nét mặt. Todd 10 tuổi như vậy là 10 năm không thu thập ngữ vựng về sự biểu lộ trên nét mặt và ý nghĩa của chúng. Em thấy gương mặt người khác mà không diễn giải được nó bày tỏ hay muốn nói chi.

Với Ryan em cần tăng khả năng phân biệt bằng mắt, ý thức về thân thể để hòa hợp khoảng cách với người khác vào hệ thống cảm giác của em, em cũng phải kiểm soát vị thế của thân hình và biết mình dùng lực nhiều ít ra sao khi đụng vào bạn. Todd thì phải tăng khả năng ước đoán bằng thị giác để có thể nhìn người khác và hiểu được cử chỉ cùng nét mặt của họ. Herb thì cần biết mặt thế nào là vui, thế nào là buồn. Mẹ hỏi:

- Nhìn kia, mẹ thấy bà kia có vẻ buồn, con có thấy vậy không ?

- Không.

- Con nghĩ tại sao mẹ lại cho là bà có vẻ buồn ?

và hai mẹ con nói chuyện về vị trí của môi, mắt. Hoặc mẹ nói.

- Nhìn mặt mẹ đây, mẹ đang buồn. Con đi đâm sầm vào mẹ, nghĩ coi tại sao mẹ đang buồn ?

Hay:

- Trời đẹp quá, ngộ nó mẹ vui hết sức.

Nói vậy thì Herb có thể liên kết hiện tượng hay biến cố bên ngoài với cảm xúc bên trong.

Người lớn có NLD mà chưa hề được trị liệu thường hết sức cô lập, cô đơn, họ thường có những tật khiến ai nấy mau lẹ xa lánh như không biết khi nào ngưng nói, khi nào lắng nghe. Rồi họ kinh ngạc, bực tức và sầu não vì không hiểu cái gì làm người khác giận họ. Phillip có một số câu hỏi cú lập đi lập lại hoài, vì khiếm khuyết về ngôn ngữ khiến anh không hỏi được đúng câu mà anh thực sự muốn

hỏi. Diện mạo, y phục anh dễ coi nhưng không ai chịu được anh. Gần anh một lát thì ai cũng nổi nóng muốn khùng luôn. Todd, Ryan và Herb sẽ khá hơn Phillip khi các em trưởng thành vì chúng được theo chương trình can thiệp sớm.

◆ Cụ thể hóa luật không lời.

Một trong những điều rất khó cho trẻ có NLD là đoán ra những luật mà 'mọi người' đều biết nhưng không ai nói, như dùng móc mũi, ngậm tăm ngoài phố, vừa nói chuyện vừa xỉa răng. Không ở đâu viết luật ấy và không ai đề cập tới nhưng đó là luật. Ở trường thì không được nói chữ 'dương vật', Kyle không biết những luật bất thành văn này và khi vi phạm làm cô giáo giận thì em rất hoang mang.

Bạn có thể giúp con bằng cách nói tại sao lại có những luật vô hình này, chỉ ra cho em thấy và giúp trẻ nói:

- Thấy chưa, luật là ...

Hãy biến nó thành trò chơi mỗi khi ra ngoài, đua xem ai khám phá được luật khác nữa. Trẻ có NLD học được bất cứ cái gì nếu ta dạy em, càng học em càng cải thiện hơn cho tới khi em sinh hoạt theo cách bình thường.

◆ Giúp con có bạn.

Nhiều trẻ có NLD không có bạn nào trước khi em có trị liệu. Trẻ khác không chơi với em vì diện mạo hay hành vi lạ lùng, còn em thì không biết phải làm gì để người khác chịu chơi với em, em phạm hoài cũng y một số lỗi. Dầu vậy trị liệu cải thiện được tình trạng ít nhiều và cha mẹ có thể giúp con như sau:

— Duyệt với con cách chơi. Như vậy khi em chơi với bạn thì biết thay phiên, chờ đợi, biết luật của trò chơi và biết diễn biến ra sao.

— Tìm trò chơi thú vị cho con và bạn.

— Duyệt tiệc sinh nhật. Không phải tiệc sinh nhật nào cũng làm trẻ vui, hân hoan. Cha mẹ không ý thức rằng trẻ có NLD bị điên đầu vì kích thích trong bữa tiệc: tiếng động, trang hoàng biến khung cảnh quen thuộc trở nên xa lạ, lang thang không biết phải làm gì. Bạn có thể cùng với con tới nơi tổ chức một ngày trước đó, dạo quanh cho thông thuộc và trẻ biết toilet ở đâu, bãi đậu xe chỗ nào. Nếu cần thì cha hay mẹ có thể ở lại với con suốt buổi tiệc nhưng ngồi xa cho trẻ tự nhiên. Em sẽ yên tâm vui chơi hơn khi biết có cha mẹ chờ sẵn, và khi kích thích nhiều quá làm em khó chịu thì ra với cha mẹ, tránh được màn la khóc sợ hãi.

— Dạy con chơi. Đối với trẻ thiếu khả năng giao tiếp thì sân chơi cũng quan trọng như lớp học. Em có thể đứng đầu về toán nhưng nếu không có bạn và học cách giao tiếp thì không có được liên hệ tốt đẹp với chủ, thượng cấp và bạn

đồng nghiệp về sau. Khi trẻ khác chơi đùa trong sân thì trẻ có NLD thường lủi thủi đi quanh vòng rào một mình, hết vòng thì đi trở lại hay ngồi cù rù một góc đầu gục xuống, em không biết cách nhập bọn, không biết cách chơi. Cha mẹ có thể hỏi thầy cô trò chơi ưa thích năm nay là gì, học chơi nó rồi dạy lại cho con. Nếu không dạy được thì nhờ ai khác dạy, khi em biết chơi rồi thì dễ nhập bọn hơn.

Trực trực khác là khi có bạn thì trẻ có NLD có thể làm chuyện lạ đời khiến bạn nói:

- Mày kỳ quá tao không muốn chơi, hay

- Mày làm tao ngưng hết sức,

và bỏ đi không chơi nữa. Nếu trẻ có NLD mất một thời gian lâu mới có bạn chịu chơi với em, em có thể tỏ ra lệ thuộc quá đáng hay đeo cứng bạn không rời làm trẻ khác không thích.

Bạn có thể cho con dự trại hè để biết chơi các trò chơi, khi tựu trường em có thể nhập bọn vì bây giờ biết chơi. Trường có thể có nhóm chơi cờ (chess) mà con bạn tham dự được.

◆ Mời bạn đến nhà.

Để con bạn phát triển kỹ năng giao tiếp thì em cần phải thực tập, cần có cơ hội chơi với trẻ khác ngoài giờ học và một cách như vậy là mời bạn đến nhà chơi, hoặc cha mẹ có thể làm nhà cửa hấp dẫn khiến trẻ khác thích đến. Trò chơi lý thú, đồ chơi đang thịnh hành, bàn ghế thoải mái là những yếu tố chính. Trẻ có thể không cần bàn ghế mà chỉ cần trải tấm plastic lên thảm ở phòng khách cho chúng vừa ăn vừa chơi không sợ dơ thảm. Mẹ có thể dạy nấu ăn, làm bánh, pizza là món dễ làm dễ ăn và trẻ có thể đập trứng làm bánh kếp, tự nướng lấy bánh. Tạo một căn nhà lý thú cho trẻ chơi là chuyện không khó, chỉ cần óc sáng tạo một chút, lấy ý tưởng từ sách trong thư viện và có nhiều sách như thế.

5. Trị Liệu

Trẻ có NLD có khiếm tật về thần kinh, não bộ không hoạt động bình thường cho ra khả năng yếu kém. Người ta thấy một số vùng trong não của trẻ có NLD thiếu liên kết với nhau, tuy nhiên não có thể được kích thích để tế bào thần kinh sinh thêm nhánh và liên kết các trung khu, bằng cách khiến não làm việc hay hoạt động theo trật tự trước sau, và đó là mục tiêu của những cách trị liệu hay chương trình

can thiệp.

Chuyên viên trị liệu cho em tập một số hoạt động làm việc học hóa để dàng hơn. Khi nào gặp vấn đề phải suy nghĩ giải quyết thì tế bào thần kinh đâm nhánh, nối với nhau tạo thành màng lưới cho tín hiệu truyền đi. Vấn đề lặp đi lặp lại nhiều chùng nào thì đường đi của tín hiệu càng mau càng vững chùng ấy, giống như rãnh bánh xe in trên đường đất. Xe qua lại trên đường càng nhiều lần thì rãnh càng sâu, với não thì phản ứng trở nên dễ dàng tự động, người mới học đàn áo phải dán mắt vào từng mũi kim mà vẫn lộn trong người đàn lâu năm có thể vừa đàn thoăn thoắt vừa xem truyền hình mà không lộn mũi nào, vì đã quá quen. Đường thần kinh từ não tới bắp thịt được sử dụng nhiều lần cũng thành quen và trẻ làm không cần chú ý hay chỉ cần rất ít. Trị liệu tập cho trẻ có kỹ năng, dạy em kỹ thuật để sinh ra phản ứng tự động đối với những đòi hỏi của môi trường chung quanh.

Dù có ích, trị liệu nên được xem là phương tiện cho trẻ học mà thôi còn thì trẻ chỉ có thể phát triển ở môi trường bên ngoài, cuộc sống là sự ứng phó với nhiều người mà không phải là một đối một như trong việc trị liệu. Thí dụ chính ngôn có mục đích giúp trẻ diễn tả bằng lời ý của em một cách rõ ràng trong cuộc sống hằng ngày, còn thì môi trường tự nhiên cho em học và nói khéo léo giỏi dang là ngoài thực tế như ở trường, ở nhà.

Muốn tìm nhân viên trị liệu cho con, bạn có thể bắt đầu bằng cách tới hỏi bệnh viện trong vùng. Bệnh viện thường có chuyên viên chính ngôn (speech therapy), trị liệu cơ năng (occupational therapy) cho bệnh nhân có thể giúp bạn. Họ cũng có thể giới thiệu bạn tới chuyên viên khác. Cha mẹ cũng nên hỏi bác sĩ nhi khoa, phòng giáo dục đặc biệt của bộ giáo dục để nhờ giới thiệu, và trò chuyện với những cha mẹ khác cũng cho bạn ý kiến hữu ích.

Chuyên viên giỏi sẽ làm việc với cha mẹ để giúp cha mẹ thực hiện việc trị liệu trong đời sống hằng ngày của trẻ. Bất cứ cái gì trẻ học trong buổi trị liệu cũng nên áp dụng được vào môi trường tự nhiên như trường học, gia đình. Họ cũng sẽ cho bạn 5 - 10 cách không tốn tiền để tập một kỹ năng. Thí dụ làm bài tập về chính ngôn thì Alan được dặn mang một trò chơi tới chỗ có sinh hoạt xã hội (tiệc, đám cưới) và dạy một trẻ khác chơi. Làm vậy sẽ giúp em thực tập kỹ năng xã giao, trò chuyện, xếp đặt tư tưởng và kết bạn. Đó là bài tập hữu dụng và thực tế.

► Mức Hữu Hiệu.

Khi trẻ bắt đầu việc trị liệu thì bạn cần theo dõi tiến bộ của em, nếu không thấy có cải thiện sau 4 - 8 buổi học thì có thể là trị liệu không có kết quả, hoặc bạn thảo luận với chuyên viên hoặc tìm người khác. Dù chuyên viên là người bạn rất ưa thích, có thể họ không có khả năng cần

thiết hay kinh nghiệm để giúp con bạn. Mục đích của trị liệu phải là trở thành công khi sinh hoạt trong môi trường tự nhiên.

► Vai trò của cha mẹ.

Muốn cho trị liệu có hiệu quả thực sự, cha mẹ phải dùng nó như là đường lối cho cách suy nghĩ, sinh hoạt, liên hệ hằng ngày. Thường trẻ học ba lần một tuần, mỗi lần một tiếng. Như vậy không đủ để cho ra thay đổi đáng kể, nhưng nếu chuyên viên huấn luyện cho gia đình làm tiếp tại gia thì trẻ được 'trị liệu' nhiều tiếng trong tuần, làm việc học tập ăn sâu hơn trong não cho ra thay đổi đáng kể hơn. Chuyên viên hướng dẫn và cho bạn nhiều ý kiến hay nhưng bạn phải làm theo.

Nếu không thể dài thọ 10 buổi học, hãy có một buổi học giữa chuyên viên với bạn không có trẻ đi theo. Hỏi thật nhiều câu hỏi, yêu cầu họ huấn luyện bạn cách áp dụng trị liệu ở nhà. Bạn thực tập với con rồi vài tháng sau, có buổi học nữa để học thêm cách khác. Điểm chính ở đây là bạn làm theo.

Thường khi cha mẹ không ý thức tầm quan trọng của việc họ can dự trong thời gian có trị liệu. Nếu chuyên viên không cho bạn hiện diện ở buổi học, hay cho bạn biết cách thúc trị liệu cho con thì nên tìm người khác. Tuy nhiên có trẻ không học được khi cha mẹ có mặt trong phòng, không chịu tập theo chỉ dẫn, khi ấy chuyên viên cần cho bạn hay là để họ làm việc riêng với trẻ thì tốt hơn.

Nếu bạn dự vào buổi học thì trị liệu có giá trị hơn, bạn học được nhiều hơn. Bạn có thể chỉ ngồi đó quan sát lấy ý tưởng, hay đặt câu hỏi, phụ với chuyên viên dạy con. Bạn có thể kêu chuyên viên huấn luyện cho bạn những cách tập áp dụng được ở nhà và làm theo sau đó. Thực tế thì không phải cha mẹ nào cũng muốn dự vào việc tập luyện, có người dùng thời gian ấy để ngồi nghỉ ở phòng đợi, ngủ thiêu thiêu dưỡng sức chờ con hay làm chuyện khác mà họ không có giờ làm trong ngày.

Để áp dụng trị liệu vào đời sống thường nhật, chuyên viên có thể cho bạn biết lý do của những bài tập và tại sao nó quan trọng cho con bạn, họ sẽ cho con bạn bài tập mà trẻ làm được với người trong nhà. Về phần cha mẹ hãy tìm mọi cách để thực tập, xem truyền hình cùng với con cho bạn cơ hội nói về những luật không lời trong xã hội, ngôn ngữ của các nhân vật trong phim, hoặc tắt âm thanh rồi cùng với con đoán tình cảm của nhân vật dựa vào nét mặt và điệu bộ thân hình. Khi bạn tạo khung cảnh cho con vừa chơi vừa học, học mà vui thì con hứng thú tập. Với chính ngôn thì hãy thực hành liền ở bàn ăn chiều hôm ấy, biến nó thành một phần của sinh hoạt gia đình, cả cha mẹ cùng làm gương cho con nói theo. Dạy cho con trước khi đi dự tiệc cũng là cơ hội chính ngôn, và trước khi trẻ chỉ cho trẻ

khác chơi một trò ở bữa tiệc như nói ở trên, hãy tập với con, kêu em chỉ cho bạn chơi và như thế là một cơ hội chính ngôn ngữ.

► Kỹ năng về cử động.

Trẻ có NLD có khuynh hướng ngồi một chỗ, ít năng lực, mức chịu đựng thấp. Hoặc chúng thích ngồi đọc, hoặc ngồi dùng máy điện toán, ngồi chơi trò chơi video. Trẻ cần phát triển kỹ năng cử động thành ra bạn nên tạo cơ hội cho con. Chuyên viên trị liệu có thể giúp bạn soạn chương trình hợp với khả năng của em, chọn đồ chơi, trò chơi hay sinh hoạt đặc biệt cho em học bài học nào đó. Trị liệu vì thế hòa vào đời sống thường nhật mà trẻ không ý thức.

Kỹ năng cử động tổng quát là chạy, nhảy, đá, kéo và đẩy, là sinh hoạt của tuổi thơ nên không cần đồ chơi đắt tiền, mua 20 thước dây thừng là được. Trẻ có thể chơi kéo dây bằng cách bạn đậu cho bánh xe đè lên dây và coi trẻ có thể kéo dây ra khỏi. Trò khác là bạn nắm một đầu dây để con nắm đầu kia, kéo đi lần về phía bạn, rồi nhảy dây. Đào hố trồng cây trong vườn tập cho trẻ biết chịu đựng, mà cũng là dịp quan sát côn trùng trong đất.

► Kỹ năng sinh sống.

Đây là những kỹ năng như cài nút quần áo, đánh răng, cột dây giày, gọt viết chì, làm bài tập. Chúng là chuyện nhỏ nhặt trong cuộc sống mà người ta không để ý trừ phi họ không thể làm, và là cái trẻ có NLD gặp nhiều khó khăn. Chúng bắt buộc phải được dạy về những kỹ năng này mà không thể tự học lấy. Hãy có chương trình trị liệu như là một phần của đời sống trong nhà, thí dụ như để con nấu cơm cho cả nhà một bữa trong tuần. Muốn làm tròn thì trẻ phải xếp đặt thứ tự, chuẩn bị, có tổ chức, nghĩ thấu đáo. Trẻ có NLD thường không nấu ăn hay làm chuyện nhà nào khác vì chúng có khuynh hướng bầy bừa, mất nhiều thì giờ, không giúp được mấy, và cha mẹ không có kiên nhẫn hay chịu được cảnh bề bộn để cho trẻ cơ hội.

Tuy nhiên nếu bạn không cho con tập ở tiểu học, thì khi vào tuổi thiếu niên em sẽ hoàn toàn trông cậy mọi chuyện nhà vào bạn, chuyện lớn cũng như chuyện nhỏ. Đó là nguyên tắc của việc can thiệp sớm: bạn cần tạo kỹ năng bây giờ và dạy trẻ tầm quan trọng của việc giúp đỡ trong nhà, làm cái gì trẻ có thể làm, và lỗi lầm là một phần tự nhiên của việc học. Trẻ sẽ cần nhiều lần lập đi lập lại hơn trẻ bình thường để tạo nên đường dây thần kinh trong não, cho phép em thông thạo công việc và sử dụng kỹ năng trong những mặt khác.

Cha mẹ có thể thường xuyên hướng dẫn, vạch ra những ẩn ý trẻ khác bắt được để dàng hay đoán ra mà trẻ NLD không bắt được, vì lời nói là cách duy nhất để trẻ thu thập, xếp đặt quan sát từ thế giới bên ngoài. Bạn nên tránh dùng nói

'Hề rắng chút nữa là con làm được', hay 'Con không chịu làm đó thôi.' vì nó không đúng và làm giảm lòng tự tin của trẻ, em sẽ lậm lì, hóa cô lập hơn khi càng ngày càng thất bại trong lớp. Vì không hiểu biết nguyên do khiến trẻ có khuyết người ta có thể cho rằng trẻ lười, cố tình phá rối, khó chịu, bạn cần can thiệp và cho hay trẻ không cố tình có hành vi gây bực bội hay lỗi lầm. Chúng sinh ra do vì cấu tạo thần kinh bất toàn, không phải vì em muốn vậy.

Nói mọi chuyện với em mà đừng cho rằng em sẽ thấy và học từ quan sát của mình, vì em sẽ không thấy, và khuyến khích em đáp lại. Giải thích cho em rõ hành vi nào thích hợp, và cái nào không vì em không phân biệt được trừ phi có ai vạch ra và nói cho hay. Dạy em cách đọc tình cảm trên nét mặt người khác, thế nào là vui thế nào là tức giận. Em không biết mình làm ai bực bội, tới khi họ nổi cáu và hét lên thì em mới biết. Thông thường em không cảm được là bầu không khí căng thẳng hay dễ chịu. Vậy nếu đó là bạn, hãy báo trước cho em biết là mình đang bực sắp chịu hết nổi.

6. Các Phương Pháp Trị Liệu

Trẻ có NLD sẽ cần có trị liệu nhiều mặt khác nhau, mà không phải trị liệu nào cũng hợp cho trẻ, ngay cả trị liệu do trường đề nghị. Cha mẹ khó mà biết hết các trị liệu nên dưới đây là một số phương pháp thông dụng, cho hay chúng nhắm vào điều gì và có lợi hay không cho con bạn.

— Trị liệu cơ năng (occupational therapy).

Phương pháp này tập cho trẻ kỹ năng tự lo thân, thích nghi, chơi đùa, phát triển về cảm giác, cử động và tư thế. Nó giúp cải thiện khả năng của trẻ làm những việc ở trường, nhà và trong cộng đồng. Với Alan trị liệu giúp em kiểm soát bắp thịt khá hơn, tăng sức chịu đựng, giảm nỗi lo lắng, bực bội. Em có kiểm soát khá hơn khi đi đứng, bớt lóng cồng vụng về và hài lòng với mình hơn.

— Chính ngôn (speech therapy).

Chính ngôn có hai phần: một là dạy cách phát âm cho đúng và hai là dạy cách xếp đặt chữ trong trí để người khác hiểu em khi nói chuyện.

Trẻ có NLD thường nói trơn tru như người lớn hay nói khá hơn, nhưng em cần được giúp cách xếp đặt hiểu biết và

nói ra rõ ràng. Em có vốn ngữ vựng dồi dào nhưng không phải lúc nào cũng nhớ liền để sử dụng, nhất là khi bị đặt câu hỏi trong lớp. Chuyên viên giúp em phát triển việc nhớ lại chữ, biết xếp đặt theo thứ tự ưu tiên các tư tưởng để chọn cái nào có liên quan.

Chuyên viên cũng thử nghiệm xem em có thể vừa làm vừa nói, thí dụ vừa lấy tập trong túi đeo lưng vừa nói chuyện mạch lạc với họ, để kiểm là diễn biến song song giữa ngôn ngữ và tư tưởng có làm việc tốt đẹp. Trẻ còn được tập các mặt khác của ngôn ngữ như biết thay phiên khi nói chuyện, hiểu nghĩa bóng của lời nói, hiểu lời khen, ý nghĩa của giọng nói, nhấn âm và những dấu hiệu không lời khác khi trò chuyện.

Tuy nhiên trẻ có NLD thường khó thể chú tâm vì nhạy cảm quá mức, em bị chia trí vì cảm giác khó chịu của quần áo cọ xát thân thể, áp lực của ghế đè vào chân và không thể chú ý nghe giảng. Cảm nhận vị trí của cơ thể cũng yếu (cơ thể không biết là nó té và khi biết là té thì quá trễ), mức kiểm soát bắp thịt yếu khiến em hay bị té. Hai điểm này khiến trẻ khó mà ngồi yên học chính ngôn trong 30 - 50 phút, em sẽ mau mệt, hóa bực bội và nổi khùng, trị liệu hóa ra không có lợi cho em. Vì vậy với trẻ có khiếm khuyết loại này không nên cho học chính ngôn trước.

— Hòa hợp cảm quan (sensory integration therapy).

Xin đọc phần A phía trước.

— Trị liệu nhãn quan (vision therapy).

Thị giác của trẻ có NLD thì bình thường nhưng cảm nhận khiếm khuyết, vì não không xếp đặt đúng đắn chi tiết mà mắt truyền về. Trẻ nhìn bài viết trên bảng thẳng đứng có thể không chép đúng vào tập trên mặt phẳng nằm ngang. Chuyên viên trị liệu nhãn quan sẽ cho trẻ tập loại hoạt động để não diễn giải được cái mà mắt ghi nhận. Có khi hai chuyên viên về cơ năng trị liệu và nhãn quan trị liệu làm việc chung với nhau và trẻ thường thành công trong thời gian ngắn hơn.

— Trị liệu hành vi (behaviour therapy).

Phương pháp này thường không giúp gì mấy cho trẻ có NLD trừ phi nó nhắm tới hành vi nào mà em có thể kiểm soát. Bạn không thể sửa đổi hành vi bằng trị liệu này nếu hành vi có là do tri thức khiếm khuyết, và đó là trường hợp của chúng NLD. Nó không liên quan đến việc trẻ muốn hay không muốn làm, mà đúng hơn là trẻ có thể hay không thể làm. Muốn thay đổi hành vi bạn cần giúp trẻ cải thiện khiếm khuyết và dùng phần thưởng có ý nghĩa đối với em. Như đã ghi trong phần A, phương pháp này không chú tâm đến nguyên nhân của hành vi vì vậy cha mẹ cần

để ý, nếu sau một thời gian mà trẻ không có tiến bộ thì chuyên viên nên tự hỏi hành vi muốn sửa đổi có phải do trực trực về cảm quan gây ra hay không.

Đa số trực trực về hành vi của trẻ có NLD có thể sửa được bằng những cách khác, và một khi các khiếm khuyết được trị liệu bằng cách này hay cách kia thì hành vi không thích hợp có khuynh hướng giảm lần hay biến mất. Alán khó mà sửa soạn đi học đúng giờ, nhưng làm được việc này sau khi cha mẹ đặt ra những cách bù lại cho khiếm khuyết tri thức, như đặt thứ tự chuyện phải làm và lệ trong nhà, mà không phải là cách thưởng khi làm được chuyện như phương pháp sửa đổi hành vi vẫn dùng.

— Thể thao.

Thể thao chơi theo đội như đá banh, bóng rổ cần những kỹ năng mà trẻ có NLD thường không khá như giao tiếp, vì vậy thể thao chơi theo nhóm nên là mục tiêu về sau khi trẻ tỏ ra khá hơn, còn bắt đầu thì những môn tốt nhất cho em là karate, võ, thể dục thẩm mỹ hay bơi lội, cho phép em tiến triển từ từ một mình, chỉ tranh đua với chính mình và tập sự điều hòa mắt và tay, sức chịu đựng, lòng tự tin và chịu được bực bội.

Bơi lội là sinh hoạt rất tốt cho trẻ có NLD. Nó an toàn và làm dịu đầu óc, tập tinh thần chịu đựng mà không làm trẻ quá mệt nên em thường thành công mau hơn. Trẻ hay gặp khó khăn về việc dùng hai bên cơ thể một lúc, và tập bơi cải thiện tình trạng này. Cho em học bơi một thầy một trò hay hai trò thì tốt hơn là học nhóm. Bạn sẽ tốn nhiều hơn nhưng học tư thì trẻ thực sự học bơi, còn học nhóm thì có thể bạn phải dẫn con học tới lui mấy bận mới biết bơi.

Sinh hoạt khác cũng rất hay là karate, nó khiến em sử dụng nhiều phần của não cùng một lúc khi tập: nghe lệnh, ghi nhớ, biểu lộ bằng thể võ.

